

ŞEYH GÂLİB'İN ŞERH-İ CEZİRE-İ MESNEVÎ'SİNDEKİ DER-BEYÂN-I AŞK U MESTÎ BÖLÜMÜNÜN İNCELENMESİ

Analysis of the 'Der-Beyân-ı Aşk u Mestî' Section in Şeyh Gâlib's Şerh-i Cezîre-i Mesnevî

İdris KADIOĞLU

Prof. Dr., Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, ikadoğlu@gmail.com, orcid: 0000-0002-2671-3768

Evin TÜNLE

YL Öğrencisi, Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, evintunle@gmail.com, orcid: 0009-0005-9080-9659

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 30.12.2023
Kabul/Accepted: 03.03.2024

DOI: 10.51592/kulliyat.1412200

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı, aşk konusunda önemli malzemeler içeren Mesnevî'nin mensur şerhlerinden birini incelemektir. Bu bağlamda Şeyh Gâlib'in *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî* sinin Der-Beyân-ı Aşk u Mestî bölümü incelenmiştir. İçine doğduğu kültür ve aldığı eğitimin de etkisiyle konusunu genellikle ilahi aşktan alan eserler yazan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin ünlü eseri "Mesnevî"ye birçok şerh yapılmıştır. Bunlardan biri de Yûsuf Sîneçâk'ın yazmış olduğu "Cezîre-i Mesnevî"dir. Üç yüz altmış altı beyitten oluşan eser farklı kişilerce şerh edilmiştir. Şârihlerden biri de Şeyh Gâlib'dir. Bu çalışmada *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî* adlı eserin manzum mensur karışık yazılan Der-Beyân-ı Aşk u Mestî bölümündeki Mesnevî'den seçilmiş olan otuz dört beyit ve bir manzum hikâye incelenmiştir. Burada âşiklarda bulunması gereken haller, aşkın verdiği hüznün, sevinç ve aşkın saflığı gibi konular üzerinde durulmuştur. Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan el yazması nüsha ile daha önce eser üzerinde yapılmış bir çalışmadan istifade edilerek metin oluşturulmuştur. Bu bölümle alâkalı okumalar ve dil içi çevirileri yapılmıştır. Çalışma bir giriş ve temelde iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Şeyh Gâlib'in eseri *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî* üzerinde durulmuş, bu esere yazılan şerhler hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Mesnevî'den seçilen ve bu eserde yar alan toplam Farsça 34 beytin tercümesi yapılmıştır. Birinci bölümde eser şekil yönünden incelenmiş, yazarın şerhte istifa ettiği kaynaklar tespit edilerek yazılmıştır. İkinci bölümde eser muhteva yönünden incelenmiştir. Yazarın şerh yöntemi hakkında bilgiler sunulmuş, eserden seçilen beyitler üzerinde durulmuştur. Şairin "gül ve bülbül" konulu çift kahramanlı aşk destanı ayrıca incelenmiş ve yorumlanmıştır. Son olarak metinle ilgili bulgular üzerinde değerlendirmeler yapılmış, sonuç ve kaynakça yazılarak çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Aşk, Şeyh Gâlib, Mesnevî Şerhi, hakikat, mecaz

Keywords

Love, Şeyh Gâlib, commentary on Mesnevî, truth, metaphor

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine one of the prose commentaries of Mesnevi, which contains important materials about love. In this context, the Der-Beyân-ı Aşk u Mestî section of Şeyh Galib's *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî* was examined. Lots of commentary are done to "Mesnevî", a piece of Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî who generally writes pieces which take their theme from divine love due to the culture he was born in and the education the took. Ones of them is "Cezîre-i Mesnevî" which is written by Yûsuf Sîneçâk. The piece which consists three hundred and sixty six couplets is annotated by different people. One of the annotators is Şeyh Gâlib. In this work it is focused on Der-Beyân-ı Aşk u Mestî, verse and prose mixed written part of the piece called "*Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*". In this chapter thirty four couplets and one story in verse selected from "Mesnevî" are examined. Here, the quality that should be present in mystic lovers, the melancholy of love, peace and purity of love, have been emphasized. Texted are created by a manuscript located in Topkapı Palace Museum and works done on the piece before. Readings related to the section and translations are made. Reading errors have been attempted to be corrected by book works



done on the piece and comparison of other manuscript. The study consists of an introduction and basically two parts. In the introduction part, Şeyh Galib's work *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî* was emphasized and information was given about the commentaries written on this work. In addition, a total of 34 Persian couplets selected from Mesnevi and included in this work were translated. In the first part, the work was examined in terms of form and the sources used by the author were identified and written. In the second part, the work was examined in terms of content. Information about the author's commentary method is presented and couplets selected from the work are emphasized. The poet's love epic with two heroes on the theme of "the rose and the nightingale" was also examined and interpreted. Last but not the least, evaluations have been made on the findings related to the text, and the study has been completed by presenting conclusions and references.

Atıf/Citation: Kadioğlu, İ.; Tünle, E. (2024), "Şeyh Gâlib'in Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sindeki Der-Beyân-ı Aşk u Mestî Bölümünün İncelenmesi", *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Hasan KAVRUK Armağan Sayısı, 22(Mart), 231-258.

Sorumlu yazar/Corresponding author: İdris Kadioğlu, ikadoglu@gmail.com

GİRİŞ

Aşk, üzerine geçmişten günümüze çok nefes tüketilen bir konu olarak güncelliğini korumakla beraber çeşitli tanımlamalar ve yönlerle ele alınmıştır. Aynı zamanda hem tasavvufi Türk edebiyatının hem de Divan edebiyatının belkemiğini aşk konusu oluşturur. Aşk veya eski imlasiyle ışk; sevgi, aşırı sevmek, düşkün olmak anlamlarına gelir. Işk; sevgiliden başka hiçbir şey göremeyecek kadar kör eder insanı. Bu da sevmenin en uç noktasıdır. Bu sevgi hâli kana karışıp hücrelere nüfuz edecek kadar yoğundur. Böylece kişi hem bedenen hem de ruhen baştan ayağa aşk olur. Bu noktaya gelen kişi artık başkasıyla konuşsa bile, sevgilisi ile konuşur; başkasını duysa bile, sevdiğini duyar; gördüğü herhangi bir şey bile olsa "Bu Odur" diye bakarak her şeyi sevmeye başlar. Işk makamında artık sevgi bir tek kişiden çıkarak her varlıkta teselli bulmaya başlar" (Atasert, 2022: 11).

Birçok dinde yaratılış aşkla başlar. Tasavvufun konusu "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim bu yüzden âlemi yarattım" kudsî hadisinde gizlidir. "Vahdet-i vücûd" felsefesi de bu anlayışı güder. Maşuk, bir olana meyleder. Aşk, mecazî ve hakikî olarak ikiye ayrılır. Âşık çoğu kez mecazî olandan Rahman'a ulaşır veya onda Rabb'in tecellisini görür. Ama hakikî aşka ulaşmak için mecazî aşk şart değildir. O sadece bir yoldur. İnsandaki güzelliği, derinliği ortaya çıkaran yine aşktır. Bu güzelliğin kaynağı ise Allah'tan gelir. "Ahmed Gazâli, aşkın mutlak tenzih mertebesi olan Zât mertebesi olduğunu söyler. Dolayısıyla ona göre mutlak hakikat aşktır" (Koç ve Çetinkaya, 2005: 9-13).

Aşkî çeşitli yönleriyle ele alan şairlerden biri de Şeyh Gâlib'dir. O, maşukta Rahman'ı görür ve edebî bir dille bunu yansıtır. Hüsn ü Aşk adlı eserinde tamamen, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'nin ise bir bölümünde aşk konusunu işlemiştir.

1. Şeyh Gâlib ve Eseri

Asıl adı Mehmed olan Şeyh Gâlib, 1171/1757'de İstanbul'da doğdu. Annesi Emine Hâtun, babası Mustafa Reşîd Efendi'dir. Mustafa Reşîd Efendi Yenikapı Mevlevihane'sine sık sık giden bir Mevlevî idi. Farsça ve şiir bilgisi başta olmak üzere Gâlib ilk tahsilini babasından aldı. Sohbetlerine katıldığı ve ilminden istifade ettiği hocası Hoca Neş'et tarafından ise kendisine Es'ad mahlası verildi. Sonraları o dönemde isminin diğerleriyle karışmaması için kendisi Gâlib mahlasını kullanmıştır. Küçük yaşlardan itibaren Mevlevîliğin içinde büyüyen Gâlib, Arapça ve Farsçaya da hâkimdi. Yirmi dört yaşındayken Divân-ı Hümâyûn kalemünde çalışmaya başlamış ve iki yılın ardından ünlü eseri Hüsn ü Aşk mesnevisini yazmıştır. Bu mesnevisinden sonra Konya'ya giderek Mevlânâ Dergâhında çileye girdi ve



Ebubekir Çelebi Efendi'nin sohbetlerine katıldı. Ailesinin ısrarı üzerine Yenikapı Mevlevihane'sine gelip burada çilesini tamamlayarak "dede" unvanını alır. Bu dönemde Şerife Âişe adlı bir şeyh kızıyla evlenen Gâlib'in Ahmed, Mehmed ve Zübeyde adında üç çocuğu olur. Sonraları Galata Mevlevihane'si şeyhliği Gâlib'e verilmiş olup bu tayin III. Selim'le dostluklarının gelişmesini sağlar. Annesi Emine Hâtun ve Esrar Dede'nin vefatıyla derinden üzülen Şeyh Gâlib Esrar Dede için bir mersiye yazmıştır. Şeyh Gâlib, 27 Receb 1213/4 Ocak 1799 tarihinde 42 yaşında vefat etmiştir. Kabri Beyoğlu ilçesinde bulunan Galata Mevlevihane'si bahçesinde, içinde dört sanduka olan İsmâil Ankaravî Türbesi'ndedir. Şeyh Gâlib, Galata Mevlevihane'si şeyhi olmadan önce Yûsuf Sîneçâk Dede'nin türbesinin yanında bir evde yaşamaya başlamış, burada Yûsuf Sîneçâk'ın Mevlana'nın Mesnevi adlı eserinden seçtiği 366 beyitten oluşan Cezîre-i Mesnevî adlı eserini şerh ederek *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*'yi yazmıştır. Eserde aşk konusu, tasavvufun incelikleri ve âdabı şairâne bir üslupla anlatılmıştır. Aynı zamanda Farsça bilmeyen müritlere Mesnevî hakkında bilgi verilmiştir.

"Şeyh Gâlib eserinde, Farsça konu başlıklarının kısa bir açıklamasını yaptıktan sonra konu ile ilgili beyitlerin şerhine geçer. Diğer şerhlerde konu başlıkları şerh edilmemiştir. Cezîre'de 35 olan konu başlığı Şeyh Gâlib'de 31'dir ve "Der beyân-ı kitmân-ı sır", "Der beyân-ı hâl-i hod-perestân", "Der beyân-ı zemm-i mâl u câhest" ve "Der beyân-ı âfet-i şöret" başlıkları bulunmamaktadır" (Güleç, 2004: 172). Bu eserde Şeyh Gâlib beyitleri şerh ederken önce kelimeleri tek tek çevirmiş sonrasında beyitlerin izahına geçmiştir. Daha çok sanatlı bir dil kullanılan bu eserde yer yer kıssalara, ayet ve hadislere de yer verilmiştir. Şeyh Gâlib'in bundan başka Divan, Hüsn ü Aşk, Es-Sohbetü's-sâfiyye adlı eserleri vardır. (Şeyh Gâlib'in hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Alparslan 1998; Ergun, 1932; Esrar Dede, 2018; Doğan, 2002; Güleç, 2004; Kalkışım, 2010; Karabey vd., 1996; Okçu, 1993-2013; Mum, 2022-TEES)

2. Cezîre-i Mesnevî Şerhleri

Cezîre-i Mesnevî, Yûsuf Sîneçâk tarafından yazılan ve Mevlevîler arasında çok sevilen bir eserdir. Bu yüzden Şeyh Gâlib'ten önce de eser üzerine şerhler yazılmıştır. On altıncı yüzyılda yaşamış, Mevleviye kolu büyüklerinden biri olan Yûsuf Sinâneddîn (ö. 953/1546) Mevlevî nispetiyle de bilinmektedir. Mesnevî'nin altı cildinden 366 beyit seçerek bir eser meydana getirmiştir (Kadioğlu, 2023: 105). Sîneçâk, eserine *Cezîre-i Mesnevî* ismini, Mesnevî'nin altıncı cildindeki "Eğer mânâ denizine susamışsan Cezîre-i Mesnevî'den denize bir su yolu aç" anlamındaki 925. beyitte geçen 'Cezîre-i Mesnevî' (Mesnevi adası) ibaresinden almıştır. Sîneçâk'ın bu öncül eseri, Mesnevî'ye giriş olarak düşünülebilir. Mesnevî'den rastgele seçilen beyitlerden oluşmayıp beyitler arasında anlamsal bir bütünlük de sağladığından Mesnevî'ye bağlı yeni bir tür olarak kabul edilmiştir (Günyeli, 2019: 15). (Türk edebiyatında Cezîre-i Mesnevî şerhleri konusunda daha geniş bilgi için bk. Aydın, 2019; Bankır, 2005; Güleç 2004; Karabey vd. 1996; Mengüç, 2005; Uysal Bozaslan, 2016; Atalay, 2022-TEİS; Kılıçarslan 2022-TEİS; Çoban, 2022-TEİS; Yağcıoğlu, 2022-TEİS; Sevimli, 2022-TEİS)

Sîneçâk'ın Mesnevî'den seçerek yazmış olduğu Cezîre-i Mesnevî adlı bu esere ikisi manzum, üçü mensur olmak üzere toplam beş şerh yazılmıştır. Şerhlerle ilgili kronolojik toplu bilgi tablo-1'de verilmiştir. (Kadioğlu, 2023: 105)



Tablo 1. (Cezîre-i Mesnevî Şerhleri)

Şarih	Eserin Adı	Yazıldığı Tarih	Tarikatı	Biçimi
İlmî Dede (ö. 1611-12)	<i>Lema'ât-ı Bahri'l-Ma'nevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî</i>	1571	Mevlevî	Mensur
Abdülmeccid Sivasî (ö. 1639)	<i>Şerh-i Cezîre-i Mesnevî</i>	1602	Halvetî	Mensur
Abdullah Bosnevî (ö. 1644)	<i>Şerh-i Manzûm-ı Cezîre-i Mesnevî</i>	1628	Melami	Manzum
Cevrî İbrahîm (ö. 1654)	<i>Aynü'l-Füyûz</i>	1647	Mevlevî	Manzum
Şeyh Gâlib (ö. 1799)	<i>Şerh-i Cezîre-i Mesnevî</i>	1791	Mevlevî	Mensur

3. "Der-Beyân-ı Aşk u Mestî" Bölümü

Cezîre-i Mesnevî toplam 35 bölümden oluşur ancak Şeyh Gâlib'in yazmış olduğu Şerh 31 bölümden oluşmaktadır. Eserin son bölümü Der-Beyân-ı 'Aşk u Mestî'dir. Her ne kadar mensur ağırlıklı olsa da içerisinde manzum olarak yazılmış kısımlar ve Hüsn ü Aşk'tan alınmış uzunca bir hikâye de bu bölümde yer almaktadır. Bu bölüm incelenirken Mesnevî'den alınan beyitler Türkçeye çevrilerek verilmiştir. Bu beyitlerden bazıları seçilerek şerhleriyle birlikte açıklanmıştır. Ayrıca Hüsn ü Aşk'tan tazmin edilen 47 beyitlik gül ile bülbül hikâyesinin dil içi çevirisi yapıp, bu hikâye incelenmiştir. Şeyh Gâlib, eserin bu bölümünde 33 tanesi Mesnevî'den olmak üzere toplam 34 beyti şerh etmiştir. Mesnevî'nin birinci cildinden beş, ikinciden iki, üçüncüden sekiz, dördüncüden bir, beşinciden on bir ve altıncıdan altı olmak üzere en fazla beytin beşinci ciltten, en az ise dördüncü ciltten seçildiği görülmüştür. Mesnevî'den seçilen beyit sayıları Tablo-2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. (Mesnevî'den Alınan Beyit Sayıları)

1.DEFTER	2.DEFTER	3.DEFTER	4.DEFTER	5.DEFTER	6.DEFTER
5	2	8	1	11	6

4. Mesnevî'den Alınan Beyitler ve Tercümesi

Şerh edilen ilk üç beyit beşinci defterde art arda gelen beyitlerden seçilmiştir. Bunun dışında, beyitlerin belli bir sıra gözetilmeksizin konuya mutabık olarak Mesnevî külliyyatının farklı yerlerinden intihap edildiği görülmektedir. "Der-Beyân-ı Aşk u Mestî" bölümünde şerh edilen beyitler, orijinal imla, tercüme ve mehzalarıyla birlikte Tablo-3'te sunulmuştur.

Tablo 3. (Mesnevî'den Alınan Beyitler ve Tercümesi)

(Şeyh Gâlib'in tercümesinden istifade edildi)	Orijinal Metin (Fa.)	
Âşıkların sevinç ve tasası odur. Sevap, ücret ve hizmet hepsi odur. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 5/29.	عاشقانرا شادمانی و غم اوست دست مزد و اجرت و خدمت هم اوست https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar5/sh29	۱
Eğer âşığın maşuktan başka bir teması olursa o aşk hâlî değildir, boş bir sevdadır. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 5/29.	غیر معشوق ار تماشایی بود عشق نبود هرزه سودایی بود https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar5/sh29	۲
Aşk bir şüledir, o parladıkça sonsuz sevileden başka gönülde her ne varsa hepsini yakar. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 5/29.	عشق آن شعله است کو چون برفروخت هرچه جز معشوق باقی جمله سوخت https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar5/sh29	۳



Aşkta, beş his ve altı cihetin işi yoktur. Aşkın mahremi köyde birdir, o birden başka kimse yoktur. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 6/69	عشق را در پنج و در شش کار نیست محرمش در ده یکی دیار نیست https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar6/sh69	۴
Her birisine gönülde yüz arzu vardır. Aşk ve vidâd mezhebi bu değildir. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 6/115.	هر یکی را هست در دل صد مراد این نباشد مذهب عشق و وداد https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar6/sh115	۵
Dünya mülkü nefesine tapanlara helâldir. Biz Cenâb-ı Hakk'ın temiz aşkının kölesiyiz. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 6/125	ملك دنیا تن پرستان را حلال ما غلام ملك عشق پاک ذوالجلال https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar6/sh125	۶
Aşk çalgıcısı semâ vaktinde bu makamı vurur: Kölelik kayıtlı olmaktadır ve efendilik baş ağrısıdır. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 3/226.	مطرب عشق این زند وقت سماع بندگی بند و خداوندی صداع https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar3/sh226	۷
Kölelik ve saltanat malûm oldu. Bendelik ve efendilik, aşka iki perdedir. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 3/226.	بندگی و سلطنت معلوم شد زین دو پرده عاشقی مکتوم شد https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar3/sh226	۸
Ey birader! Aşk ile kibri bir arada tutmak doğru olmaz. Ey âşık! Kibir kapısında durma. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 6/17.	عشق و ناموس ای برادر راست نیست بر در ناموس ای عاشق مه ایست https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar6/sh17	۹
Aşk, Cenâb-ı Kadîm-i bî-niyâzın vasıflarındandır. Âşıklık, mecazî mahbuplara muhabbet etmemektir. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 6/28.	عشق ز اوصاف خدای بی‌نیاز عاشقی بر غیر او باشد مجاز https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar6/sh28	۱۰
Aşk, felekte yüz rahne açar. Aşk azıcık korku ile zemini tir tir titretir. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 5/115.	عشق بشکافد فلک را صد شکاف عشق لرزاند زمین را از گراف https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar5/sh115	۱۱
Feleklerin devretmesini aşkın şevkinden bil. Eğer aşk olmasaydı cihan donardı. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 5/114.	دور گردونها ز شوق عشق دان گر نبود عشق بفسردی جهان https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar5/sh165	۱۲
Aşk, boş laflara sığmaz. Aşk, dibi görünmeyen bir deryadır. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 5/114.	در ننگد عشق در گفت و شنید عشق دریاییست قعرش نابید https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar5/sh114	۱۳
Yaşa! Ey bizim hoş sevdamız olan aşk; ey bizim hastalıklarımızın tabibi olan aşk. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 1/1.	شاد باش ای عشق خوش سودای ما ای طبیب جمله علت‌های ما https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh1	۱۴
Ey bizim riya ve kibrimizin devası, bizim Eflatun ve Calinus'umuz sensin. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 1/1.	ای دوای نخوت و ناموس ما ای تو افلاطون و جالینوس ما https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh1	۱۵
Balçıktan yaratılan insan bedeni, aşkla göklere çıktı. Dağ raks edip parçalandı, o göğe yükseldi. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 1/1.	جسم خاک از عشق بر افلاک شد کوه در رقص آمد و چالاک شد https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh1	۱۶
Kimse âşıktan daha fazla divane değildir. Akıl, aşkın sevdasından dolayı sağır, dilsiz ve kördür. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 6/69.	نیست از عاشق کسی دیوانه‌تر عقل از سودای او کورست و کر https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar6/sh69	۱۷
Eğer âşık hata söylerse ona hatalı deme. Eğer şehit, kana bulanırsa onu yıkama. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 2/36.	گر خطا گوید، ورا خاطی مگو گر بود پُر خون شهید، او را مشو https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar2/sh36	۱۸



Kan, şehitlere sudan evlâdır. Bu hata, yüz sevaptan efdaldır. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 2/36.	خون، شهیدان را ز آب اولی ترست این خطا، از صد صنواب اولی ترست https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar2/sh36	۱۹
Sen hakirlik sebebiyle aşktan kaçyorsun. Aşk deyince şöretten gayrı ne biliyorsun? Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 5/52.	تو بیک خواری کریزانی ز عشق تو بجز نامی چه می دانی ز عشق https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar5/sh52	۲۰
Aşk, evvelden beri niçin merhametsiz bir katil gibi görünür. Ta ki aşka yabancı olan kimse, ondan kaçsın diye. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 3/227.	عشق از اول چرا خونی بود؟ تا گریزد آنکه بیرونی بود https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar3/sh227	۲۱
Aşk için yüz övünme ve büyüklük vardır. Aşk yüz naz ve cilve ile ele gelir. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 5/52.	عشق را صد ناز و استکبار هست عشق با صد ناز می آید بدست https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar5/sh52	۲۲
Bu korkaklar aşkın tozuna nasıl ererler. Zira, aşk hastalığı asumanı döşek eder. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 5/87.	کی رسند این خایفان در گرد عشق کاسمان را فرش سازد درد عشق https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar5/sh87	۲۳
Sen beni ölümle tehdit etme; zaten ben kendi kanıma susamış ve mustaribim. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 3/184.	تو مکن تهدید از کشتن که من تشنه زارم به خون خویشتن https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar3/sh184	۲۴
Ben âşığım, "lâ"ya kurban olmuşum. Benim canım "belâ" davulunun çalındığı yerdir. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 3/197.	عاشقم من کشته قربان لا جان من نوبتگه طبل بلا https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar3/sh197	۲۵
Sen donmuşsun, bu nefese lâyük değilsin. Gerçi kamışsın ama şükre mukârin değilsin. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 3/185.	تو فسرده درخور این دم نه‌ای با شکر مقرون نه‌ای گرچه نبی https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar3/sh185	۲۶
Benim bendim senin nasihatinden daha sağlam oldu. Meğer senin danişmendin (kalbin) aşkı anlamadı. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 3/184.	سخت تر شد بند من از پند تو عشق را نشناخت دانشمند تو https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar3/sh184	۲۷
O canipte ki aşk dert arttırdı. İmâm Ebû Hanîfe ve İmâm Şâfi'î bu konuda bir ders vermedi. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 3/184.	آن طرف که عشق می‌افزود درد بوحنیفه و شافعی درسی نکرد https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar3/sh184	۲۸
Aşk şerhini eğer ben devamlı söylesem; yüz kıyamet geçer ama o bitmez. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 5/87.	شرح عشق از من بگویم بر دوام صد قیامت بگذرد و آن ناتمام https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar5/sh87	۲۹
Bu sebepten dolayı kıyamet saati bellidir, lâkin onu bilmek mümkün değildir. Bundaki kesin bilgi Hak katındadır. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 5/87.	زانکه تاریخ قیامت را حدست حد کجا آنجا که وصف ایزدست https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar5/sh87	۳۰
Bu hakikatleri işittin, artık her bir kılın kulak olsun. Bu bilgi âb-ı hayattır, içtin, âfiyetler olsun. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 1/124.	این شنیدی مو بمویت گوش باد آب حیوانست خوردی نوش باد https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh124	۳۱
Bunu (bilgi) hayat suyu olarak oku, söz olarak değil. Eski sözlerin lafzına bakma, manasındaki taze canı gör, onu oku. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 1/124.	آب حیوان خوان مخوان این را سخن روح نو بین در تن حرف کهن https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar1/sh124	۳۲
Cenâb-ı Kibriyânın esrarının kâşifi olan bizim Mevlana'mız böyle buyurmuştur. [Bu beyit <i>Mesnevî</i> 'de yoktur.]	این چنین فرمود مولانای ما کاشف اسرار های کبریا	۳۳



(Bu ilim), Ne yıldız ilmi ne fal ilmidir, rüya ilmi de değildir. Ancak Rabbanî olan bir ilham ve ilâhî bir vahiydir. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır. Mevlânâ, <i>Mesnevî-i Ma'nevî</i> , 4/69.	نه نجومست و نه رملست و نه خواب وحى حق والله اعلم بالصواب https://ganjoor.net/moulavi/masnavi/daftar4/sh69	۳۴
--	--	----

A-ŞEKİL İNCELEMESİ

5. “Der-Beyân-ı Aşk u Mestî” Bölümünde İstifade Edilen Kaynaklar

Tablo 4. (Beyit Şerhlerindeki Mehazlar)

	Türkçe	Farsça	Arapça
Şiir/Beyit	20	(34)+22	4
Şiir/Mısra(Kelâm-ı kibâr/Öz lü söz)	1	3	5
Hikâye	1 (47 Beyt, Divan'dan) 1 (3 Beyt, Hüsn ü Aşk'tan) 1 (Kıssa-i Yûsuf'tan)	1 (Esrâr-nâme'den)	1 (7 Beyt Asma'î'den)
Âyet-i Kerîme			8
Hadis (Hadîs-i Kudsî)			5

Eser üzerinde yapılan araştırmalarda Şeyh Gâlib'in Cezîre-i Mesnevî'yi şerh ederken yaklaşık altmış kaynaktan beslendiği ifade edilmektedir. Konunun anlaşılır olmasını sağlamak için müellif bu şerhte âyet ve hadislerden, Arapça-Farsça-Türkçe manzum ve mensur metinlerden, veciz sözlerden özellikle Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden ve Arap-Fars edebiyatı menşeli hikâyelerden yararlanmıştı. Ayrıca genelde kendi şiirlerinden ve özellikle Hüsn ü Aşk'tan örnekler sunmuştur. Burada “Der-Beyân-ı ‘Aşk u Mestî” bölümünde ele alınan beyitlerin şerhinde müracaat edilen mehazlar (Arapça-Farsça-Türkçe şiir, beyit, mısra, özlü söz, kişi, eser, hikâye, âyet, hadis vb.) ele alınıp incelenmiştir. Gâlib'in bu bölümü şerh ederken bazı beyitlerde farklı bir kaynağa müracaat etmediğini (bk. 1, 8, 11, 14, 26. Beyit), bazı beyitleri izah etmek için de bir veya daha fazla kaynağa başvurduğunu görmekteyiz. (bk. Şeyh Gâlib, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*, (hzl.) Karabey vd., s. 202-226; *ŞCM*, yz. H293, v. 147b-160a)

2. Beyt:

Etmaz belâ deminde dahi Hızr'a iltifât*

Aşk ibtilâsının budelâ Mevlevîleri (Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye: Dervîş Vehbî*, 2018, s. 298) (*Hızra: Hazret. *ŞCM*, s. 203)

Beyit (T.): “Aşk iptilasının kendinden geçmiş budala Mevlevîleri, belâ vaktinde dahi Hızır'ı çağırılmaz, ona iltifat etmezler. Hakikî aşkı tatmış olanlar müstağnidir.”

3. Beyt:

العشق نار في القلب يحرق ماسوي المحبوب

Kelâm-ı kibâr/Özlü söz (Ar.): “Aşk kalpte öyle bir ateştir ki sevgiliden başka her şeyi yakar.”

گر عاشق روی قیصر روم شوی

امید بود که حی و قیوم شوی

Beyit (Fa.): “Ey âşik! Aşk yolunda gidersen Kayser-i Rum olursun. Hatta ümit edilir ki Hayy u Kayyûm (ebedî) olursun.” Mevlânâ, *Dîvân-ı Şems, Rubâiyyât: 1921*. <https://ganjoor.net/moulavi/shams/robaeesh/sh1921>

4. Beyt:

Zabta gelmez vâhidin tekrârı müşkildir vukûf



Hâsılı a'dâd hep birdir hisâb oldur ki ol (Şeyh Gâlib, 1993: G-195/9)

Beyit (T.): "Birin tekrarı zapta gelmez, anlamak güçtür. Neticede sayılar hep birdir, hesap sonucu hep ona (vahdet) çıkar."

5. Beyt:

تویی با یک دل ای مسکین و صد یار

به یک دل چون توانی کرد صد کار

Beyit (Fa.): "Ey miskin! Senin bir tek gönlün var, sevgilin ise yüz tane; yüz işi bir gönülle nasıl yaparsın?" Attâr, *Esrâr-nâme*, 12. Bölüm: 2. Hikâye. <https://ganjoor.net/attar/asrarname/abkhsh12/sh2>

إِذْ كُلُّ مَنْ وَحْدَهُ جَاوِدٌ

Kelâm-ı kibâr/Özlü söz (Ar.): "Kişi birlediğine karşı nankördür."

6. Beyt:

دنیاك كل من انهاك عن مولاك

Kelâm-ı kibâr/Özlü söz (Ar.): "Seni Mevla'ndan alıkoyan her şey, dünyandır."

إِذَا صَحَّ مِنْكَ الْوُدُّ فَالْكُلُّ هَيْئٌ

وكلُّ الذي فوق الترابِ تُرابٌ

Beyit (Ar.): "Şayet sende gerçek sevgi olsa her şey sana hafif gelir. Toprağın üstündeki her şey yine topraktır."

Hallâc-ı Mansûr, *Kasîde*. <https://www.arabehome.com/poetry>

از تو غم عشق تو تمامست مرا

Beyit (Fa.): "Senin aşkınin hüznü bana yeter." Buhûrî-zâde Mustafa İtrî Efendi, Segâh Âyin-i Şerîf'den.

Ten-perestân eylesinler Ka'be-i cismi tavâf

Genc-i aşkı buldum ol virânedan kıldım ferâg (Şeyh Gâlib, 1993: G 157/3)

Beyit (T.): "Kendine iyi bakan kimseler vücut Kâbe'sini tavaf edip dursunlar. Ben aşk hazinesini buldum, o virane vücutla işim kalmadı, ondan ayrıldım."

7. Beyt:

دران دریا که طوفان حوادث نا خدا باشد

تهی گردیدن از خود کشتی اهل فنا باشد

Beyit (Fa.): "Bu girdâbın cây-ı necâtı, istihlâk ü fenâ ve sâhil-i pûr-hayâtı, teslim ü rızâdır." Yani: "Bu girdaptan kurtulmanın yegane çaresi onun yolunda her şeyi feda edip yok olmaktır. Teslim, tevekkül ve rıza ile sahil-i selâmete çıkılır."

چو افتادی به بحر عشق دست و پا مزن صائب

که از تسلیم، ساحل این محیط بیکران دارد

Beyit (Fa.): "Sâ'ib, aşk denizine düşünce çırpınma. Teslim ol ki sahil-i selameti bulasın. Çünkü teslim olmakta kurtuluş vardır." (Sâib-i Tebrîzî, *Dîvân-ı Eşâr*, Gazeliyyât, s. 2926. <https://ganjoor.net/saeb/divan-saeb/ghazalkasa/sh2926>

9. Beyt:

Nâmûs ne şey hayâ ne sözdür

Pervâneye mûmiyâ ne sözdür (Doğan, *Hüsn ü Aşk*, 2002, s. 71: 1034. Beyit)

Beyit (T.): "Namus nedir? Hayâ ne demektir? Pervaneye ilaç ne demektir?"



در کوی نیکنامی ما را گذر ندادند
گر تو نمی پسندی تغییر ده قضا را

Beyit (Fa.): “Hayırla anılma mahallinde bize yol vermedi. Eğer beğenmiyorsan kazayı değiştir.” (Tezkire-i Riyâzü’l-Ârifin: Hâfız-ı Şîrâzî, 2. Ravza, s. 22. <https://ganjoor.net/rhedayat/riazolarefin/rowze2/sh22>)

10.Beyt:

كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا فَأَحْبَبْتُ

Hadîs-i Kudsî: “Gizli bir hazine idim, (bilinmek) istedim...” Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, II, 132. <https://lib.efatwa.ir/43320/2/132>

Ne kadar eylese de sûy-ı hilâfa cereyân

Yine mecrâ-yı kadîmin bulur âb-ı ihsân (Lâedrî)

Beyit (T.): “Her ne kadar yanlış yöne doğru aksa da; ihsan suyu elbette eski mecrasını bulur.”

وَلِلَّهِ مِيرَاتُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

Âyet: “Göklerin ve yerin sahibi Allah’tır.” Âl-i İmrân, 3/180.

وَالْيَهُ تُرْجَعُونَ

Âyet: “Ve ona döndürüleceksiniz.” Yûnus, 10/56.

وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا

Âyet: “Zalimlerin ise Kur’an, ancak zararını artırır.” İsrâ, 17/82.

12.Beyt:

گر عشق نبودی و غم عشق نبودی
چندین سخن نغز که گفتی و شنودی

Beyit (Fa.): “Eğer aşk olmasaydı ve dahi aşkın gamı olmasaydı, söylediğin bu güzel sözleri kim duyardı.” (Tezkire-i Riyâzü’l-Ârifin: Şeref-i Irâkî, 1. Ravza, s. 80. <https://ganjoor.net/rhedayat/riazolarefin/rowze1/sh80>)

Feyz-i isti’dâd-ı zâtın gör ki etmiş tâ ezel

Cezbesi hursîd ü mâh ü âsumânı Mevlevî (Akkuş, 2018: 30, K2/12)

Beyit (T.): “Zatındaki kabiliyetlerin feyzini gör ki; onun cezbesiyle güneş, ay ve yıldızlar ezelden beri durmadan Mevlevî gibi dönmektedir.”

13.Beyt:

گر ز سرّ عشق گفتارست بعد از خامش
از سخن بالا چه اسرارست بعد از خامش

Beyit (Fa.): “Eğer hâmuş’tan sonra aşkın sırlarından söz ediliyorsa, suskunluktan sonra sözden yüksek sır nedir?” (Şeyh Gâlib, 1252: Gazeliyyât, s. 121)

Hiç aşkdan özge şey revâ mı

Sarf etmege gevher-i kelâmı

Dersen ki hezâr olundı tekrâr

Sahbâ-yi bekâdan olma bîzâr

Âlem heme derd-i aşk u ülfet

Bâkî keder ü elem nuhûset B/225-226-227 (Doğan, Hüsn ü Aşk, 2002, s. 17: 227. Beyit)



Beyitler (T.): "Aşktan başka bir şeyden söz etmek, söz cevherini boşa harcamak reva mıdır? Binlerce kez bu söz (aşk) tekrar olundu dersin, beka şarabından bıkmı, ebedîlik sunan aşk şarabının müdavimi ol. Çünkü cümle âlem aşk ve ülfettir. Geri kalanı teferruattır, elem ve kederdir, şeamettir."

15.Beyt:

کفر کافر را و دین دیندار را

ذره عشقست دل عطار را

Beyit (Fa.): "Küfür, kâfirin; din dindarin (gönlünde). Attar'ın gönlündeki de aşkın zerresidir." (Attâr, *Mantiku't-tayr*, *Tevhîd*, s.2. <https://ganjoor.net/attar/manteghotteyr/touhid/sh2>)

16.Beyt:

Şâh-ı melekût-ı arş-pâye

Mâh-ı ceberût-ı ferş-sâyê B/25 (Doğan, *Hüsn ü Aşk*, 2002, s.4: 25. Beyit)

Beyit (Fa.): "Melekût âleminin yüksek payeli şâhı, padişahı odur. O, Yeryüzü ülkesinin şöhretli ayıdır, âlemler onun (Hz. Muhammed sav.) için yaratılmıştır."

چون کلیم عشق گرداند دل پر زور را

میکند سرگشتگی سنگ فلاخن طور را

Beyit (Fa.): "Aşk Kelim'inin güçlü gönlünü döndürdüğü gibi, sapan taşı (îlâhî tecelli) Tur dağına da kendinden geçirir." (Şeyh Gâlib, 1252: *Gazeliyyât*, s. 6)

میهای هزارساله هرگز نکند

دیوانگی که عشق یکساله کند

Beyit (Fa.): "Bin yıllık şarap, asla bir yıllık aşkın verdiği divaneliği vermez." (Mevlânâ, *Dîvân-ı Şems*, *Rubâiyyât*, s. 632. <https://ganjoor.net/moulavi/shams/robaeesh/sh632>)

17.Beyt:

Olup gül-şende bülbül bir seher teng

Cemâl-i gülden olmuş şu'le âheng

Beyitler (Toplam 47 beyit T.): Hikâyenin transkripsiyonlu metni verilerek aşağıda incelenmiştir.

18.Beyt:

رندی که صنم را بخيال تو پرسند

طغرای عملنامه تقویست گناهِش

Beyit (Fa.): "Senin hayalinle puta tapan rindin günah defterinin tuğrası, takvadır."

19.Beyt:

العاشق كالقلیل بل ذالك یزید

من مات من العشق فقد مات شهید

Beyit (Ar.): "Âşık, yok denecek kadar az görünse de gerçekte değerlidir. Âşık olarak ölen şehit olarak ölmüştür."

بسکه هر مو تشنه آب حیات تیغ تست

جمع شد چون شمع رگهای گلو در نای ما

Beyit (Fa.): "Her kılın, senin kılıca benzeyen bakışının âb-ı hayâtına susaması, kâfidir. Boğazdaki damarlar, mum gibi, bizim neyimizde bir araya geldi."



Çekildi dîv-i gam zencîre zencîr-i cünûnumla

Hat-ı âzâdi-i hicrim yazıldı kendi hûnumla (Şeyh Gâlib, 1252: Gazeliyyât, s. 109)

Beyit (T.): “Gam devî delilik zincirimle zincire vuruldu. Kendi kanımla ayrılık ölüm fermanım yazıldı.”

20.Beyt:

Ben âteşe eylerim tekâpû

Dersin ki yol üzre var korku (Doğan, Hüsn ü Aşk, 2002, s.71: 1035. Beyit)

Beyit (T.): “Ben koşarak ateşe gidiyorum. Sen ise, yolda korku var diye beni korkutmak istersin.”

محبت در بزد محنت جواب داد

Kelâm-ı kibâr/Özlü söz (Fa.): “Muhabbet kapıyı çaldı, mihnet cevap verdi.”

Yohsa bunu sen kolay mı sandın?

Gam leşkerini alay mı sandın? (Doğan, Hüsn ü Aşk, 2002, s.80: 1145. Beyit)

Beyit (T.): “Yoksa sen bunu (aşk davası) kolay mı sandın? Gam askerini alay mı sandın?”

Her bâbda bir derde düşürür der-be-der-i aşk

Hâşâ ki kedersiz geçile reh-güzer-i aşk (Şeyh Gâlib, 1252: Gazeliyyât, s. 68)

Beyit (T.): “Aşk derbederi her bâbda bir derde düşer, perişan olur. Aşk yolunu dertsiz geçilecek bir yol sanma!”

Kâr-ı nâ-sâz-ı felek başka düzen

Kelâm-ı kibâr/Özlü söz (T.): “Feleğin uygusuz işleri (var), düzen başka!”

الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ

Hadis: “Her hâl üzere, Allah’a hamd ederim, şükrederim”

عزیزان را چنین بریان دهد دست

تو پنداری که این آسان دهد دست

Beyit (Fa.): “Azizlerin içindeki aşk ateşi öyle yakıcıdır ki, sen bunları, kolay elde edilmiş işler sanırsın.” (Attâr, *Esrâr-nâme*, 7. Bölüm, s. 8. <https://ganjoor.net/attar/asrarname/abksh7/sh8>)

21.Beyt:

اشد البلا علی الانبیاء ثم الاولیاء

Hadis: *إِنَّ أَشَدَّ النَّاسِ بَلَاءَ الْأَنْبِيَاءِ ثُمَّ الْأَوْلِيَاءِ ثُمَّ الْأَمْتَلُ فَالْأَمْتَلُ* Hadisinden iktibas edilen bölüm: “Belâ ve musibetlerin en ağırı, peygamberlere, daha sonra da velilere gelir.”

می باش چو خار حریه بر دوش

تا خرمن گل کنی در آغوش

Beyit (Fa.): “Diken gibi daima süngünü omuzunda taşı ki; gül harmanını kucaklayabilesin.”

22.Beyt:

اینقدر ناز کنلی شبنم نمی آید بکار

ناز آن خورشید عالمتاب می باید کشید

Beyit (Fa.): “Ey şebnem! Bu kadar ince kalplilik işe yaramaz; âlemi aydınlatan güneşe tahammül etmek gerekir.”

Hûn-ı dildendir hînâ-yı pençe-i dâmân-res

El çekenler Yûsuf-ı Ken’ândan kessin tama’ (Şeyh Gâlib, 1252: Gazeliyyât, s. 64)

Beyit (T.): “Eteğe uzanan eldeki kına, rengini gönül kanından almıştır. Kenanlı Yusuf’tan el çekenler ümidini kesip isteklerinden vazgeçsin.” Yusuf’a el uzatmanın bedeli çok ağırdır.



23.Beyit:

کار از عشق جهانی جهان دیگر

Kelâm-ı kibâr/Özlü söz (Fa.): "Aşk dünyasının işi başka bir dünya(dır)."

احجار رأس فوق ارض من دم

و نجوم بیض فی سماء قتام

Beyit (Ar.): "Yerin üstündeki başa gelen taşlar kanlıdır, kırmızıdır. Gökyüzündeki beyaz

yıldızlar da (aslında) siyahtır."

زمین آسمان آسمان شد زمین

Kelâm-ı kibâr/Özlü söz (Fa.): "Yer gök oldu, gök yer oldu."

24.Beyt:

ما نه تنها آرزومند شهادت بوده ایم

شمع هم از شوق شمشیرت سراپا گردنیست

Beyit (Ar.): "Şehadeti, sadece biz arzu etmedik. Senin kılıcının şevkiyle mum da baştanbaşa (vurulmaya hazır bir) gerdandır."

Hikâye: Tam adı Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî el-Bâhilî (ö. 216/831) olan şiir ve ahbâr râvisi, dil ve edebiyat âlimi Asma'den bir hikâye nakledilmiştir.

انهم يعبدوك من خوف نار

و يرون الثواب فضلا جزيلا

Beytiyle başlayan Ar. şiir (toplam üç beyit): "Onlar sana, ateşten korktukları için ibadet ederler. Ayrıca senden bolca sevap beklerler..."

انا ان لم اجد من الحب وصلا

رمت في النار منزلا و مقبلا

Beytiyle başlayan Ar. şiir (toplam dört beyit): "Sevgimle vuslatı bulamazsam, ateşi kendime istirahat yeri edinirim..."

أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ

Âyet: "(İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya) İşte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır." (En'âm, 6/82)

25.Beyt:

Kande bir derd ü belâ var ise gelsin es-salâ

Bunda dil nâmında bir vîrân misâfir-hâne var (Şeyh Gâlib, 1996: 221)

Beyit (T.): "Çağırıyorum, nerde bir derd ve belâ varsa gelsin. Burada gönül diye bilinen köhne bir misafirhane vardır."

الجود من الموجود

Kelâm-ı kibâr (Ar.): "Cömertlik, varlıktandır." (Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, I, 389)

بر بساط عاقبت داريم يك مرغ كباب

می بود دلراز ما هر کس که شد مهمان ما

Beyit (Fa.): "Afiyet soframızda bir kuş kebabı (gönlümüz) var. Bizim misafirimiz olan herkes gönül sırlarımızı (alıp) götürebilir."



26.Beyt:

Fânûs-ı nev-zuhûru degil şem'-i âhın ol

Aşk âteşiydi deşte berk-ı giyâh-ı ney* (Şeyh Gâlib, 1252: Gazeliyyât, s. 116) *berk: berg ŞCM

Beyit (T.): “O, ah mumunun yeni çıkmış fanusu değil; ney otunun ışığı çölü aydınlatan aşk ateşiydi.”

27.Beyt:

استفتت قلبك ولو افتاك المفتون

Hadis: اسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَوْكَ “Müftüler fetva verseler de sen fetvayı kalbinde ara.” (Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, I, 140)

Ben sarhoşı oldugum ne meydır

Sen nehy buyurdugun ne şeydir (Doğan, *Hüs ü Aşk*, 2002, s.71: 1037. Beyit)

Beyit (T.): “Beni sarhoş eden nasıl bir meydır? Senin nehyettiğin nasıl bir şeydir?”

هر آن عاقل که با مجنون نشیند

نگوید جز حدیث عشق لیلی

Beyit (Fa.): “Mecnûn’la oturan her akıllı kişi, Leylâ’nın aşkından başka bir şeyden bahsetmez.”

Müfti-i ‘aşk öyle vermişdir bu ser-fetvâsını

Yâ çek el serden yahud çınlatma ‘aşkın tasını (Şeyh Gâlib, 1996: 222)

Beyit (T.): “Aşk müftüsü bu baş fetvasını şöyle vermiştir: Ya baştan el çek yahut aşkın tasını çınlatma.”

28.Beyt:

عشق را بو حنیفه درس نگفت

شاعفی را ازو روایت نیست

مالك از گنج عشق بی خبرست

حنبلی را درو روایت نیست

Beyit (Fa.): “Aşk hakkında Ebû Hanîfe ders vermedi. Şafîî’nin o konuda rivayeti yoktur. Mâlik, aşk hazinesinden habersizdir. Hanbelî’nin o hususta rivayeti mevcut değildir.” (Şeyh Gâlib, ŞCM, s.222)

Bir medrese bahsi eylemiş derc

İster bana ede cümlesin harc (Doğan, *Hüs ü Aşk*, 2002, s.83: 1179. Beyit)

Beyit (T.): “Bir medrese (dolusu) bahsi toplamış; hepsini bana vermek ister.”

29.Beyt:

جهل را در جنگ دانش لشکری درکار نیست

صد فلاخون را بیگ گج بحت ملزم میکند

Beyt (Fa.): “İlim savaşında cehalet ordusu işe yaramaz. (Zira cehalet), yüzlerce sapanı (sapanlı kişiyi), bir kötü bahtlıya yenik düşürür.” (Şeyh Gâlib, 1996: 224)

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا

Âyet: De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa, bir o kadar mürekkep ilâve etseydik dahi Rabbimin sözleri bitmeden mutlaka deniz tükenirdi.” (Kehf, 18/109)

30.Beyt:

مجلس تمام گشت به آخر رسید عمر

ما همچنان در اول وصف تو مانده ایم



Beyit (Fa.): “(Ey aşk!) Meclis tamamlandı, ömür sona erdi. Biz ezelden beri aynı şekilde seni vasfetmekteyiz.” Sa’dî, *Gülistân, Dîbâce*. <https://ganjoor.net/saadi/golestan/dibache>

31.Beyit:

Neyveş esrâr-ı mahabbet n’eydügin ‘uşşâkda

Daglarla ser-be-ser gûş olmayınca bilmedim (Şeyh Gâlib, 1996: 224)

Beyit (T.): “Âşıklardaki muhabbet sırlarını anlayamıyordum. Ney gibi baştan başa ateşle dağlanıp delik deşik olunca bu sırrı bilebildim.”

32.Beyit:

Âb-ı hayvândır bu kavî-i dil-güşâ

Söz deme sözde bulunmaz bu safâ

Beyit (T.): “Bu gönül açan söz hayat suyudur. Buna söz deme, sözde bu tat bulunmaz.”

الألفاظ قوالب للمعاني

Kelâm-ı kibâr/Özlü söz (Ar.): “Lafızlar manaların kalıplarıdır.”

لفظ قالب را ببالا میکشد روح سخن

صورت عیسی بیدارست بعد از خامشی

Beyit (Fa.): “Sözün ruhu, kalp sözü yüceltir. İsa’nın sureti suskunluktan sonra ortaya çıkar.” (Şeyh Gâlib, 1252: *Gazeliyyât*, s. 121)

ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ

Âyet: “Bu Allah’ın bir lütfudur, onu dilediğine verir.” (Mâ’ide, 5/54)

33.Beyt: Mesnevî’de yoktur.

إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ

Âyet: “(De ki): O bilgi, ancak Allah katındadır.” (Mülk, 67/26)

34.Beyit:

حدثني قلبي عن ربي

Kelâm-ı kibâr/Özlü söz (Ar.): “Kalbim Rabbimden haber verir.”

العلماء ورثت الانبياء

Hadis: “Âlimler, nebîlerin vârisleridir.” Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, II, 64.

Gâlib bir iki yumaga sarmış sözünü

Ol Yûsuf-ı pür-bahâya dikmiş gözünü

Ümmîdi bu kim ‘azîzlerden âhir

Ma’dûd edeler taleb-gerândan özünü (Şeyh Gâlib, 1996: 226)

Beyit (T.): “Galip, sözünü bir iki yumağa sarmış, paha biçilmez değerde olan Yusuf’a göz dikmiş, onu satın almak ister. Azizlerden isteği bu ki, kendisini de Yusuf’a müşteri olanlardan sayınsınlar.”

B-MUHTEVA İNCELEMESİ

6. Şerh Yöntemi

Şeyh Gâlib ŞCM’nin mukaddimesinde eseri yazma sebebini açıkladıktan sonra aşk erbabının hâlini beyan ettiği yerde şerh yöntemini şöyle özetlemiştir: “*Mesnevî’de vâki’ olan ilk on sekiz beyt ki -Tercemânü’l-gayb ta’bîr*



olunmuştur- Cevâmi'ü'l-kelimden vâki' olup hem ahvâl-i ibtidâya ve hem evsâf-ı nihâyetü'n-nihâyeye mutâbık iken Hazret-i Sîneçâk yalnız erbâb-ı ibtidâya dâ'ir olan me'ânî-yi şerîfesini kasd buyurmuşlardır. Lâkin ma'nâ-yı mezkûr sehlü'l-me'hâz olup şerhde tedkîke hâcet olmadığından nâşî bu fakîr iki cânibi birden idâreye niyyet etmişimdir." (H2b-3a; Şeyh Gâlib, 1996: 12-13).

"Cevâmi'ü'l-kelim" Hz. Peygamber'in veciz sözlerini ve kendisinin veciz konuşma özelliğini ifade eden bir tabirdir. Yüksek makama mazhar olan bazı mutasavvıflar veraset-i nübüvvetle "Bana cevâmi'ü'l-kelim verildi." demişlerdir. Mevlana da bu sözden hissesini almış olmalı ki Şeyh Gâlib buna işaret ederek; onun sözlerinin başlangıç makamının hallerini ve en üst seviyenin vasıflarını ihtiva ettiğini belirtmiştir. Gâlib, erbâb-ı ibtidâ yani işe yeni başlayanlar (tarikata yeni girenler) ile erbâb-ı intihâ yani havâssa (gavvâsân-ı bahr-ı Mesnevî) göre farklı izah tarzlarının lüzumuna işaret etmektedir. Sîneçâk'ın sadece erbâb-ı ibtidâya göre manaları düşünerek *Cezîre*'yi kaleme aldığını, kendisinin ise hem başlangıç, hem de daha üst seviyelere hitap etmek ve izaha muhtaç beyitleri derinlemesine tetkik için bu eseri yazmak suretiyle *Cezîre*'yi şerh etme ihtiyacı duyduğunu beyan etmiştir. Gâlib'e göre; kurb-ı Ehadiyyet'e vâsıl olanlar ya âşık-ı sırf ya da ma'sûk-ı sırfdır. İlahî aşkın cezbesine kapılan diğer bir gürüh ise "ashâb-ı cem' u ta'dîl" denilen vahdet-i vücûd ekolü mensuplarıdır. Bu makamdakiler evvel, âhir, zâhir ve bâtında hep onu, tek olanı görür başka bir şey görmezler. Bunlar vâhidîyet içinde ehadiyet sınırlarını bilenlerdir. Bu sırta erenlerin sözleri Furkan'dandır. Mesnevî o sonsuz okyanustan bir derya, *Cezîre-i Mesnevî* ise o deryada sadece bir adadır. İşte Şeyh Gâlib, Sîneçâk'ın bulduğu adanın ötesinde büyük bir derya, deryanın ötesinde de sonsuz bir okyanus olduğuna işaret etmektedir. Gâlib, Kur'an ve hadislerden ilham alınarak yazılan böyle bir eseri şerh etmek için yine aynı kaynaklardan yardım almanın zaruri olduğunu vurgulamak istemiştir.

Şerh edilen beytin Farsçası yazılmış, kelime ve kelime gruplarının Türkçe karşılıkları yazıldıktan sonra anlaşılmayan bir ifade varsa "Ya'nî" kelimesiyle başlayan bir cümle ilave edilerek beytin anlaşılması sağlanmıştır. Bazı beyitlerde sadece bu kadar izah yapılırken bazılarında oldukça uzun açıklamalara yer verilmiştir. Müellif başta kendi eserleri ve Mesnevî olmak üzere çeşitli kaynaklara müracaat etmek suretiyle hem avamın hem de havassın anlayabileceği manaları yüzeysel veya derinlemesine tetkik etmiştir. Bu çalışmada müellifin hangi kaynaklardan istifade ederek beyitleri şerh ettiğine dair bir bölüm yazılmıştır.

7. Şerh Edilen Beyitlerden Seçmeler

Çalışmanın hacmi düşünülerek burada tüm beyitlerin şerhine yer verilmemiş, aşk ve aşk sarhoşluğu konusunun işlendiği bölümün başından, ortasından ve sonundan seçilen toplam yedi beyit ele alınıp incelenmiştir. Bu beyitler daha önceki bilimsel çalışmalarda kullanılmayan tashihli bir nüshadan yeniden okunmuş, şerhleri transkribe edilerek yazılmış, ardından günümüz Türkçesine çevrilerek daha iyi anlaşılmasına katkı sağlanmıştır. On yedinci beyitte şair kendi eserinden uzun bir mesnevi tazmin ederek bu beyti izah etmiştir. 47 beyitlik bu mesnevinin orijinal metni günümüz Türkçesine aktarılarak verilmiş (bk. Tablo-5) ve ayrıca incelenmiştir.

1. Beyit:

دست مزد واجرت و خدمت هم اوست	عاشقانرا شادمانی و غم اوست
دست مزد : el kirası	عاشقانرا : 'aşıklara
واجرت و خدمت : ücret ve hizmet	شادمانی و غم : sûrûr ve gam
هم اوست : dağı odur	اوست : odur, ya'nî ma'sûk'dur



'Aşıkleriñ sevinmesi ve mağmum olması, yanma yakılması hıdmet-i maħbûbda olması, hıdmetiñ ücreti deryûzesiniñ hâşılı varı yoğı dünyası âhireti ma'sukudur.

Günümüz Türkçesi: Âşıklara sevinç ve gam her daim maşuktur. El kirası ve ücret ile hizmeti de odur. Âşıklardaki mutluluğun, hüznün, için için yanmanın, sevgilinin hizmetinde olmanın, hizmetinin karşılığının, dilencilik sebebinin varı yoğı, dünyası ve ahireti maşuktur. Yani âşık için var olan her şey maşuktur.

2. Beyit:

عشق نبود هرزه سودایی بود	غير معشوق ار تماشاایی بود
عشق نبود : 'aşk değildir	غير معشوق : ma'sukdan ğayrı
هرزه سودایی بود : bir nâfile sevdâdır	ار : eğer
	تماشاایی بود : bir temâşâ olursa

Ya'nî eğer nezâre-i 'aşıkîñ ruhsâre-i maħbûbdan ğayrı bir temâşâsı olur ve eğer gözleri cihânda maħbûbundan ğayrisini görürse ol hâl 'aşk hâli değildir. Herçend ki 'âşıkım derse daħı inanma. Bir sevdâ-yı hâm u hülyâ-yı nesne-i ser-encâmdir. Hâzret-i Yûsuf 'aleyhi's-selâm 'azîz-i Mısr olduğdan soñra esnâ-yı râhda âlây ve ihtîşamla giderler iken bir küstâh 'aşıkâne âğâze vü zeferât-ı ıztırâb-âmîz ızhâr etdikde Hâzret-i Yûsuf aña buyurmuşlar ki:

Söyle 'aşık bâ'îş-i âhiñ nedir?

Ol daħı kendi zu'munca giriftâr olduğu 'aşk u muħabbetden ğaber verdikde ve hüsn-i 'alem-ġir Yûsuf'dan göñlü evi pür-âfitâb olduğu muħabbete erdikde Hâzret-i Yûsuf buyurmuşlar ki: Ya benim ardımca gelen filân ğulâmımı gördüñ mü? Eğer anıñ şûret ü bahâsına temâşa etseñ hâliñ nice olurdu? deyu imtiħân buyurduklarında bî-çâre müdde'î ol sâ'atde yüzünü vaşf olunan maħbûb kimdir deyu cânib-i râha çevirdikde Hâzret-i Yûsuf 'aleyhi's-selâm da'vâ-yı muħabbetde kâzib olduğuna teyağkun buyurup şarf-ı 'inân-ı 'azîmet-i râh buyurmuşlar. Beyit:

Etmez belâ deminde daħı hıızra iltifât

'Aşk ibtilâsınıñ budelâ Mevlevîleri

Günümüz Türkçesi: Eğer âşık, maşuktan başka bir şeye bakarsa o aşk değildir. İşe yaramaz, boş bir sevdadır. Yani eğer âşığın bakışları sevgilinin yüzünden başka bir yüzde gezinirse ve gözleri dünyada sevgilisi dışındaki gözleri görürse o hâl aşk hâli değildir. Her ne kadar âşığım dese de sözüne inanılmaz. Onun sevdası ancak çığ bir hülyadır. Hz. Yusuf Mısır azizi olduktan sonra bir yolculuk esnasında alay ve ihtîşamla giderlerken bir küstah, âşıkane sözler ve ıstıraplı soluk alışverişlerle hâlini izhar edince Hz. Yusuf ona şöyle sordu:

Söyle âşık ah etmenin sebebi nedir?

O da kendi fikrinde tutulmuş olduğu aşk ve muħabbetten haber verip, güzelliği cihana yayılan Hz. Yusuf'tan gönül evini güneş gibi parlatarak muħabbete erince Hz. Yusuf buyurdu: Benim ardımdan gelen filân hizmetkârımı görmedin mi? Eğer onun suret ve güzelliğine temaşa etsen halin nice olurdu? diye sınıyınca çaresiz kalan yolcu o an yüzünü vasfolunan sevgili kimdir? deyip yolculara çevirdi. Hz. Yusuf, o âşığın sevgi dâvasında aldandığını kesin bir şekilde söyleyip sebatla dizginleri ele alarak yola koyuldu.

3. Beyit:

هرچه جز معشوق باقی جمله سوخت	عشق آن شعله است کو چون بر فروخت
هرچه جز معشوق باقی : ma'suk-ı bâkîden mâ'adâ her ne var ise göñülde	عشق آن شعله است : 'aşk ol şu'ledir ki
جمله سوخت : cümlesini yakdı	کو چون : çünkü o
	بر فروخت : parlata

المحبوب العشق نار في القلب يحرق ماسوي المحبوب mantûkunca göñülde mâsivâya müte'allık olan hâr u ğass-ı evhâm u taħayyülâtı yaqar. Şu'le-i 'aşk uğradığı yerde ma'suk-ı bâkîden ğayrı qalmayup 'aşık, kâfir ise daħı neticesi ğayr olmağ muħağkağ ve hâtimeniñ fâtiħası 'aşk olduğu müttefikdir. Beyit:



گر عاشق روی قیصر روم شوی
امید بود که حی و قیوم شوی

Ammâ söz, hâkîkât-ı ‘aşkdadır, yoğsa fikr u taşavvurdan kırma mecâz-ı tahayyül-âmîzde değil. ‘Aşk-ı hâkîki ise mâsivâya ta’alluk etmeyip sedd-i râh-ı maflûb olanları yakarak yıkarak maḥbûb-ı hâkîkiyi bulmak muḥarrerdir.

Günümüz Türkçesi: Aşk bir alevdir, çünkü o parlayıp tutuştuğu gönülde sonsuz sevilenden başka her ne varsa hepsini yakar. “Aşk ateşi kalpte sevgili dışındaki her şeyi yakar” mantığınca gönülde maşuktan başka ne varsa boş, önemsiz görür ve tahayyülünü dahi yakar. Aşkın ateşi gittiği yerde sonsuz olan maşukla kalmayıp âşık kâfir bile olsa neticesinin muhakkak hayır ve hâtîmenin Fatîha’sının aşk olduğu bilinir. Beyit: “Ey âşık, eğer aşk yolunda gidersen Rum Kayseri olursun; ümit olur ki Hayy u Kayyum olursun.” Aslolan tasavvurlar, akılda dönüp dolaşan düşünceler değil aşkın gerçekliğidir. Hakiki aşk ise “iyi, iyiyi doğurur” sözüyle mâsivâya bağlanmayıp, gidilmek istenen yolu kapatanları yakarak yıkarak hakiki sevileni bulmaktır.

12. Beyit:

گر نبودی عشق بفسردی جهان	دور گردونها ز شوق عشق دان
گر نبودی عشق : eğer ‘aşk olmasa idi بفسردی : çoñardı جهان : cihan	دور گردونها : felekleriñ devr etmesini ز شوق عشق دان : ‘aşk u şevkınden bil

بفسردی deki yâ, yâ-yı hikâyetdir. Hülâşa-i beyt-i şerîf: Eğer ‘aşk olmasa felekler hareketden kalıp, ‘âlem harâb olurdu. Zîrâ “devvâr-ı eflâkî, harekât-ı şevkıyye iledir” deyu muḥakkîkîn taşrîh buyurmuşlardır. Hattâ Muḥyiddîn-i ‘Arabî ḥazretleri, *Fütûḥât*’da buyururlar ki: Bu ma’ nâya kütüb-i selefde taşrîh görmedim, illâ Ebû Tâlib-i Mekkî’niñ *Ḳûtû’l-ḳulûb*’unda işâret vardır. Mısra’:

گر عشق نبودی و غم عشق نبودی
چندین سخن نغز که گفتی و شنودی

Lâkin eflâkîñ harekâtı ‘aşk üzre dâ’ir olduğuna üstâd-ı suḥanverân-ı Rûm Nef’î merḥûm vaşf-ı ḥazret-i Hüdâvendigâr’da olan ḳaşidesinde bir güzel ḥüsn-i ta’lîl eylemiştir ki be-gâyet şâ’irânedir. Mısra’:

Fez-i isti’dâd-ı zâtın gör kim etmiş tâ ezel

Cezbesi, ḥûşîd ü mâh u âsumânî, Mevlevî

Günümüz Türkçesi: Âlemin dönmesini aşk ve şevkten bil. Eğer aşk olmasaydı cihan donardı. Yani eğer aşk olmasaydı gezegenler hareketi bırakırdı ve âlem harap olurdu. Çünkü âlemin dönerek devretmesi şevkin hareketiyledir, diye ilim sahipleri açıklamada bulunmuşlardır. Hatta Muḥyiddîn-i ‘Arabî ḥazretleri, *Fütûḥât*’ta: “Bu manaya kütüb-i selefde taşrîh görmedim” der. Ama Ebû Tâlib’in *Kûtû’l-ḳulûb*’unda şöyle işâret vardır: “Eğer aşk ve aşkın gamı olmasaydı, söylediğin bu kadar güzel sözü kim duyardı?” Âlemin aşkla dönmekte olduğunu, Anadolu şairlerinin üstadı söz ustası Nef’î, Hazret-i Hüdâvendigar’ın vasıflarını anlattığı kasidesinde fazlasıyla güzel ve bir ḥüsn-i tâlîl yaparak şairane ifade etmiştir: “Zatındaki kabiliyetlerin feyzini gör ki; onun cezbesiyle güneş, ay ve yıldızlar ezelden beri durmadan Mevlevî gibi dönmektedir.”

16. Beyit:

کوه در رقص آمد و چالاک شد	جسم خاک از عشق بر افلاک شد
کوه در رقص آمد : ḫâg raḳşa geldi و چالاک شد : çâbuk oldu	جسم خاک : ḫînden maḥlûḳ olan cisim از عشق : ‘aşkdan nâşî بر افلاک شد : eflâke çıkdı

Hâkdan maḥlûḳ olan cisim ki murâd, Ḥazret-i risâlet-penâh, beyit li-münşî’ihi:



Şâh-ı melekût-ı 'arş-pâye

Mâh-ı ceberût-ı fers-sâye

Fahr-ı rüsûl, hâdi-i sübûl efendimizdir ki dâ'i-yi maḥabbet-i levlâk kendilerin da'vet-i mi'râc-ı eflâk eylediği lede'l-küll, muḥakkak u müttefakdır. Ve rakşa gelen kûh daḥı cebel-i Tûr'dur ki berç-ı tecellîden pâre pâre olup mânend-i seng-i felâḥan bâlâya atılmışdır. Beyit li-münş'ihi:

چون کلیم عشق گرداند دل پر زور را
میکند سرگشتگی سنک فلاخن طور را

Tûr ki bir cebel-i câmid-nümâ iken kuvvet-i rûḥ-ı 'aşk-ı bâl, pervâz verip t̂â'ir-i evc-i a'lâ olunca anıñ miḍâli olan 'aql-ı râsiḥ-ḳadem, berç-ı tecellî-i maḥabbetden çâk çâk olsa aceb midir? Beyt-i Ḥazret-i Pîr:

میهای هزارساله هرگز نکند
دیوانگی که عشق یکساله کند

Günümüz Türkçesi: Balçıktan yaratılan insan, aşkla göklere yükseldi. Dağ titredi, paramparça oldu. Topraktan yaratılan insandan murat Hz. Muhammed'dir: "Melekût âleminin yüksek payeli şâhı, padişahı odur. O, yeryüzü ülkesinin şöhretli ayıdır, âlemler onun (Hz. Muhammed) için yaratılmıştır." Övünç kaynağı Resul, yol gösteren efendimizdir ki muhabbete çağırın "sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım" hadisindeki miraç dâvetinde zaman ve mekân boyutunu aşarak bütün feleklerin üstüne çıktığı kesin olarak bilinir. Raks eden dağ ise Tur dağdır. Allah'ın tecellisinden parça parça olup yeryüzüne dağılmıştır: "Sapan taşı (ilâhî tecelli) aşk Kelimi Hz. Mûsâ'nın sağlam gönlünü döndürdüğü gibi Tur'u da kendinden geçirir." Tur, cansız bir dağ iken özündeki aşkın kuvveti ile kuş gibi uçup yükselirse onun misali olan sağlam akıl, Allah'ın parlak tecellisinin muhabbetinden parça parça olsa buna şaşılır mı? Hazret-i Pir (Mevlânâ) der ki: "Bin yıllık şarap hiçbir zaman bir yıllık aşkın verdiği divaneliği vermez."

17. Beyit:

عقل از سودای او کورست و کر	نیست از عاشق کسی دیوانه تر
عقل از سودای او : 'aql, 'aşkıñ sevdâsından کورست و کر : şumm ü büküm ü 'umydu	نیست : değildir 'aşıkdan : از عاشق کسی : bir kimse دیوانه تر : ziyâde divâne

نشسته این می جنون دارد جنون هشیار باش

Şarâb-ı 'aşkda bir şûr-ı cünûn vardır ki ser-mestân-ı bâde-i maḥabbet, anıñ ḥarâbı ve ciger-dârân-ı rezm-gâh-ı ḥarâret, anıñ kebâbidir. 'Aql-ı felsefî anıñ esrârını idrakte herze-gûy ve müfti-i bisyâr-ı fenn-i zâhir, taṭbîḳ-i mes'ele-i 'aşkda nîk u delîdir. Hikâye:

Günümüz Türkçesi: Kimse âşıktan fazla divane değildir. Akıl, aşkın sevdasından sağır, dilsiz ve kördür. "Bu şarabın sarhoşluğu, neşesi deli eder deli; uyan, aklını başına al." Aşk şarabında bir delilik coşkusu vardır. Muhabbet badesi ile mest olan sarhoşlar, harap olur. Onlar, hararetli harp meydanının ciğer dağlayan sahnelerinde kebab olur, yanarlar. Felsefenin akli aşkın esrarını açıklamakta çok yetersiz kalır. Birçok mutasavvıf, aşk meselesini açıklamada âciz kalmıştır.

Tablo 5. (Gül ü Bülbül)

Transkripsiyonlu Metin	Günümüz Türkçesi
1. Olup gül-şende bülbül bir seher teng Cemâ-i gülden olmuş şu'le âheng	Bülbül bir seher vakti gül bahçesinde daralmış, gülün cemâlinde ahengi alev gibi yakıcı olmuştu.
2. Yakıp cânın şarâb-ı bî-ğış-ı gil Tenin ḥâkister etmiş âteş-i gül	Saf şarap canını yakmış, gülün ateşi tenini küle çevirmişti.



3. Olup her mûyi gül âheng-i gülden Kâbâ-yı şu'le giymiş reng-i gülden	Her tüyü gülün ahenginden gül gibi olmuş, gül renginde ateşten bir elbise giymişti.
4. Geh olmuş nûr-i didâra per-efşân Geh olmuş hançer-i hâra ser-efşân	Kâh nur yüzlü sevgiliye kanat çırpmış, kâh onun hançer gibi dikenlerine boynunu bükümüştü.
5. Alıp 'Uşşâkdan evrâd u ezkâr Tarîk-ı Gülşenîde vermiş ikrâr	Uşşâkilerden evrat ve ezkar dersi alıp, Gülşenî tarikatında dersini tekmil etmişti.
6. Giyinmiş gül ocağından pelâsı Şererlerden siyehlenmiş libâsı	Abasını gül ocağından giyinmiş, elbisesi kıvılcımlardan simsiyah olmuştu.
7. Çerâğ-ı gönce oldukça fûrûzân Olur pervâneveş rakşân u sûzân	Gonca ateş gibi parladıkça, (bülbul) kelebek gibi oynar ve yanardı.
8. Dem-i şemşîr-i hâr oldukça hûn-rîz Eder hûn-âb-ı eşk anı gül-bîz	Kılıç gibi keskin diken kanını döktükçe, kanlı gözyaşlarıyla gül serper, her yeri gül ederdi.
9. Ciger kanıyla etmiş câmesin âl Boyanmış gül gül olmuş hep per ü bâl	Ciğer kanıyla elbisesini al renge bürümüş, kanat ve kolları kana boyanmış gül gül olmuştu.
10. Edip minkârını fevvâre-i hûn Figânî etmiş âfâkı şafak-gûn	Keskin gagasını kan fiskiyesi yapmış, figanı ufukları kızıl renge bürümüştü.
11. Görünce âteş-i gülden 'alâmet Koparmışdı kızılca bir kıyâmet	Gülün ateşinden bir alâmet görünce, kızılca bir kıyâmet koparıp ötmeye başlamıştı.
12. İşitmiş aî bir kaz-ı bed-âvâz Kenâr-ı bâğda olmuş dehen-bâz	Bülbulün sesini kötü sesli bir kaz işitmiş, bağın kenarında onu taklit etmeye çalışıyordu.
13. Edip tavşîf-i bülbul tâkatin tîk Işırılmış berg-i gülden bir kaç evrâk	Bülbulün ötüşü onun takatini kesince, gülün yapraklarından birkaç yaprak ısırmıştı.
14. Dimiş değmez bu rûtbe âh u vâha Acıdır benzemez sâ'ir giyâha	Demiş: Bu kadar ah u vah etmeye değmez, gül yaprağı çok acıdır diğer otlara benzemez.
15. Olur vâkıf meger bu mâcerâyâ Bir ehl-i hikmet-i Bukrât-mâyâ	Bu maceraya meğer Hipokratis gibi bilgili bir hikmet ehli vâkıf olmuştu.
16. Olup Kânûn-ı hükümden suhan-bâz Gülüñ esrârını etmiş şerhe âgâz	Hikmet kanunu gereği söze gelip gülün sırlarını şerh etmeye başlamıştı.
17. Edip ol kazı çok techîl ü tahmîk Buyurmuş ol makâmı böyle tahkîk	O kazı çok cahil ve ahmak saymış, meselenin hakikatini söyle izah etmişti.
18. Ki gül gâyet mukavvîdir dimâğî Kuvvâyı hıfz eder ez-cümle yağî	Gül çok güçlüdür. Ezcümle gülyağı dimağı ve kuvveleri muhafaza eder, onlara güç verir.
19. Muraţţıbdır latîf ü cân-fezâdır Müferrih hem müfettiş bir devâdır	Tazedir, yumuşak ve cana can katicıdır. Ferahlatıcı hem de iyileştiren bir ilaçtır.
20. Mu'indir rûhu cisme intibâka Ki tenfiz eyler a'râk-ı refâka	Ruhu cisme uydurmağa yardımcıdır, yumuşak terlere de nüfuz eyler.
21. Gülüñ hâşiyetin şor bir tabibe Tehî ta'ne etme hâl-i 'andelibe	Gülün özelliklerini bir tabibe sor, boşa bülbulün hâlini zemmetme.
22. Ne bildiñ belki onun bir derdi vardır Aniñçün âh-ı derde serdi vardır	Ne biliyorsun belki onun bir derdi vardır, bu yüzden âh etmekte haykırmaktadır.
23. Maraz şiddetlidir muhtâc ilâca Şarâb-ı gülle tartîb-i mizâca	Aşk hastalığı şiddetlidir, ilâca muhtaçtır. Gül kadehindeki şarapla iyileşmeye ihtiyaç duyar.
24. Devâ mümkün şavarsa nev-bahârın Bu tedbîr ile def' etdim hezârın	İlkbahar geçerse iyileşmesi mümkündür, binlerce aşk hastasını bu tedbir ile iyileştirdim.
25. Dağı var nice nice ihtimâlât Velî idrâke lâzım 'ilm-i âlât*	Daha nice nice ihtimaller var, lâkin idrak etmek için âlet ilimlerini bilmek lâzımdır. *Ulûm-i âliyye denilen sekiz yüksek din bilgisini öğrenebilmek için lâzım olan yardımcı ilimlerdir. Bunlara ulûm-i ibtidâiyye, başlangıç ilimleri de denir.
26. Merâret var dediñ ta'mında ammâ Şeker işlâh eder anı tamâma	Onun yenilmesinde acılık var dedin amma şeker ile karıştırırsan tadı tamam bal gibi olur.
27. Dimâğîñdir seniñ ey kaz-ı fâsîd Olur ta'tîl-i hisden çok mefâsîd	Ey fesatçı kaz! Fesatlık senin dimağındadır. Fesatlar hissiyatındaki ataletten çıkar.
28. Neden câ'iz degil gül meyhoş olmak Yiyen şâhî görenler serhoş olmak	Gülün mey hoş olması, yiyeceklerin ayık, görenlerin de sarhoş olması neden caiz değildir?
29. Yâhûd tahrîk edip ba'zî kuvvâyı Ede ihdâs bülbulde nevâyı	Hem bazı hissi kuvvetleri tahrîk edip bülbulün güzel sesini ortaya çıkarmış olabilir.
30. Ola yâhûd riyâziyyâta dâna Ki bülbul mûsikiyi eyler icrâ	Veyahut riyazî ilimlerde bilgili olmalıdır. Ki bülbul musiki icra etmektedir.



31. Anîñ elhânî keyfiyyâtındandır Dahî îkâ'ı kemmiyâtındandır	Onun şarkı söylemesi keyfiyet ilmini, ritim tutması da kemiyet ilmini bilmesindedir. (Bülbül, adeta büyük bir filozof gibi bütün ilimleri biliyor)
32. Olur evtâr-ı 'ûd üzre müressem Meδânî vü meδâlis zîr ile bem	Udun telleri üzerinde sanatını icra eder; iki üç defa tellere vurup, zîr ile bem sesler çıkarır.
33. Felek kim devridir anîñ irâdî Olur tahrîki bu eşvâta bâdî	Feleğin devri ve hareketi onun isteği ile olur, tahrik etmesiyle bu sesler ortaya çıkar.
34. İkiye münkasımdır devr-i tabî Biri kışrîdir anîñ biri vazî	Feleğin tabii dönüşü iki kısımdır, biri kışrî biri vazîdir. Biri kemiyet, biri keyfiyettir.
35. Şerî'atda bulam derseñi işâret Terennüm-rîz imiş eşcâr-ı cennet	Şeriatın buna işaret bulayım dersin cennetin ağaçlarına bak, o ağaçlar insan gibi dile gelirmiş.
36. Yakîn bil kim bu eşvât u uşûlât Verir elbet nüfûsa infî'âlât	Kesinlikle bil ki, bu sesler ve usuller elbette nefesleri hareketlendirmektedir.
37. Şafâ vü kabz u bast u hüzn ü hayret Sehâ vü meskenet dehşet şecâ'at	Safa, cömertlik; kabz u bast, meskenet; hüzn, acizlik; hayret, dehşet ve şecaat...
38. Netîce bülbülüñ bu hâli vü kâli Değildir menfa'atden şemme hâlî	Sonuç itibarıyla bülbülün bu hâli ve sözleri, zerre miktar menfaatten uzak değildir, hikmetlidir.
39. Görüp tedkîk u tevfiķiñ anîñ kaz Demiş hakkâ vü sıdkâ etmiş âvâz	Kaz onun muvaffakiyetini görünce doğruluk ve gerçekliğine şahitlik edip haykırmıştı.
40. Bu pendî bend edip kendisi gûşa Edip iskât şuş şuş der vuñûşa	Bu nasihati kendisi kulağına küpe etmiş, vahşi hayvanları susturup onlara ders vermişti.
41. Olunmuş gerçi çok bahş ü te'emmül Ne gül tuymuş bu ğavġâyî ne bülbül	Bu konuda çok bahisler olmuş ve görüşler ileri sürülmüştü. Ancak bu kavgayı ne gül ne de bülbül duymuştu.
42. Bilinmez kâl ile da'vâsı 'aşķiñ Bunuñ emsâlidir fetvâsı 'aşķiñ	Aşk davası söz ile bilinmez. Aşķın fetvası için bunlar birer temsildir.
43. Hâķîkatde bu sözler lâfdir hep Nefes ġencînesin isrâfdir hep	Hakikatte bu sözler hep laftır, nefes hazinesini hep boşa tüketmektedir.
44. Ne bülbül mûsîķîden âşinâdır Ne gül emrâzına anîñ devâdır	Ne bülbül musikiden anlar ne de gül onun hastalıklarına ilaçtır.
45. Ederler Gâlib erbâb-ı dirâyât Cedelle münkirân-ı 'aşķî iskât	Ey Galip! Dirayet erbabı, aşķı inkâr edenleri tartışarak sustururlar.
46. Bilen ol hâleti divânelerdir Edenler guft-gü bîġânelerdir	O aşķ hâlini bilenler divanelerdir, onunla ilgili söz söyleyenler ise işi bilmeyenlerdir.
47. Ola yâ Rab be-hâķķ-ı Şems-i Tebrîz Şafâ-yı vecdle nuţķum şeker-rîz ŞCM, TSMK, v. H153a vd. ŞCM, 1996, s. 211 vd. Şeyh Gâlib (1252): Mesneviyyât, s. 110 vd.	Yâ Rabbi! Şems-i Tebriz hakkına aşķ neşesiyle nutkumu şeker gibi eyle.

8. Gül ve Bülbül Hikâyesi

Şeyh Gâlib, beyitleri açıklarken çoğu zaman kendi eserlerinden örnekler vermektedir. Eserin başında bir beyti izah ederken Divan'ın mesneviyyât bölümünden seçtiği on sekiz beyitlik "Leylâ vü Mecnûn" kıssasını almıştır. 17. beyti izah ederken de yine konuya uygun olarak kendi eserinden tazminen kırk yedi beyitlik "Gül ü Bülbül" mesnevîsine yer vermiştir. Toplam 47 beyitlik bu mesnevi aruzun Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Fe'ûlün kalıbyla yazılmıştır. Bu tür mesnevilerde gül ve bülbül mazmunları genellikle alegorik bir şekilde ele alınır. Bülbül aşķı, gül maşuku temsil eder. Bülbül; gülün aşķıyla dertlenir, âh vâh eder. Bütün dünyası gül, kendisi aşķ ateşiyile kül olur. Onun hâlini anlamaya çalışan kaz veya karga gibi temsili hayvanlar ise onun bu hâline bir türlü anlam veremezler. Güle bülbülün gözlerinden bakamadıkları için bu hakikatten uzaktırlar. Hikâyeyi daha iyi anlamak için gül, bülbül ve aşķ kavramları üzerinde durmak gerekir. Türk edebiyatında "Gül ile Bülbül" konusunu ele alan çok sayıda bilimsel çalışma yapılmıştı. Konuyla ilgili Özkan (1996) DiA'da bir madde yazmıştır. Türk Edebiyatı'nda Gül ve Bülbül mesnevileri hakkında mukayeseli bir doktora tez çalışması Zavotçu (1997) tarafından Erzurum'da yapılmıştır.



Sinan Nizam (2010) tarafından “Divan Şiirinin Alegorik Âşık ve Maşuklarından Gül ü Bülbül” başlıklı bir makale kaleme alınmıştır. Ayvazoğlu (1999) ise konuyu popüler bir yaklaşımla değerlendirmiştir. (bk. Kaynakça)

Divan edebiyatı bülbülden ayrı düşünülemez. O, şakıyışlarıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arz eden bir âşığın timsalidir. Bazen âşığın kendisi, bazen canı, bazen da gönlü olur. Bülbül güle âşık kabul edilir. Nasıl bülbül gülsüz olmazsa, âşık da maşuksuz olmaz. Gül, naz; bülbül, niyaz için yaratılmış gibidir (Pala, 2020:77).

Bülbül; seher vakti daralarak gülün cemâlinden alev alev tutuşan, gülün aşkı tenindeki her tüyü gül rengine bürüyecek kadar küle çeviren bir âşığı temsil eder hikâyede. O, gülün nur yüzüne ulaşmak için dikenlerine katlanmış, ışığı etrafında kelebek gibi dönmüştür. Yani gül yolunda karşısına çıkan engelleri aşmaya çalışacak güçtedir. Oysa kılıç gibi dikenler onun kanatlarını kana bulamıştır. Güle ulaşamamanın acısıyla kanlı gözyaşlarıyla âh etmektedir. Bu âh o kadar içlidir ve güçlüdür ki âdetâ ufukların kızılığına sebebiyet vermektedir. Yine de bülbül, gülden herhangi bir alâmet gördüğünde çılgık çılgıya ötmeye devam eder.

“Divan şiirinde en çok sözü edilen çiçek, güldür. Sevgilinin yüzü ve yanağı ile sıkı münasebeti vardır. Bazan gül bunlara; bazan da bunlar güle benzerler. Gerek koku, gerekse renk bakımından çok güzel olan gül, daima tazedir. Bu yönüyle bağın, çemenin ve baharın vazgeçilmez bir ögesidir. Bizzat kendisine mahsus gülistân, gülşen ve gülzârlar vardır. Hatta ona bazan sultan olarak rastlarız. Baharın diğer adının gül mevsimi oluşu da güle verilen önemden ileri gelir. Gül yetiştirmenin çok zahmetli bir iş oluşu onun âdetâ nazla beslenip büyümesi şeklinde ele alınır. Gülün açılması apayrı bir olaydır. O, seher vaktinde sabâ yelinin parmaklarıyla açılır. Onun açılması bir neşe ve sevinç belirtisidir. Çünkü gül açılınca bahar gelir, eğlence başlar. Gülün handân oluşu da yine onun açılması, çâk-ı girîbân eylemesidir. Gül bu kadar güzel ve çekici olmasına rağmen çok çabuk solar. Yani geçicidir. Tıpkı âşığın ömrü gibi çabucak geçerir. Bütün bunların hepsi bir yana gül ile bülbülün aşkları dillere destandır. Gül, bülbülün sevgilisidir. Âşık da sevgili denen gül karşısında şakıyıp duran bir bülbüldür. Gül ile bülbülün bu hikâyeleri İslam-Şark edebiyatlarını çok etkilemiştir. Hatta “Gül ü Bülbül” adlı alegorik, müstakil eserler bile yazılmıştır. Gülün dikenî âşığın rakibidir. Ancak gül ile diken iyilik ve kötülük, kolay ile zor, dost ile düşman vs. zıtlıkların timsalidir. Bazan sevgiliye gül denir ve onun her haliyle bir gül oluşu anlatılır. Onun endâmı, güzelliği, teri, dudağı, kulakları, yanakları, eli, bileği vs. gülde bulunan özelliklerle ilgilidir. Âşığın gözyaşı da gül rengine akar. Bazan gül, rengi ve şekli yönünden yakut bir köşke benzer. Bazan da ateş, şarap ve la’ olur.” (Pala, 2020, s. 171-172).

Mevlânâ, bir rubaîsinde aşkı, sabah meyi ve bahar sembolleriyle tarif eder; “sabah meyidir aşk, ben onunla uyanırım/bahardır aşk, onda gülzar gibi donanırım”. Mevlânâ, gece içilen meyın baş ağrısını, sabah meyiyle giderme yöntemine telmihte bulunarak, aşkın sabah meyi sembolüyle verildiğinde, uyutan değil uyandıran bir cevhere dönüştüğüne işaret eder. Bu işaretin açılımından hareketle, ondaki her manevî cezbe ve coşkunun, öbür tarafa uyanış sürecini tetiklediğini ileri sürebiliriz. Bu uyanış süreci, aşkın bahar sembolüyle ifade edildiği durumda da yürürlüktedir. Aşk baharı, ruhsal niteliklerin durağan halden, faal hale geçişinin gözlemlendiği bir aşama olarak, hayret verici bir uyanışın ve yeniden dirilişi müjdeleyen derunî bir akışın adıdır (Avşar, 2007: 93).

Aşk herkes tarafından tadılabilecek bir duygu değildir. İnsana kendinden gelir o. Bütün organlara, duylara ve ruha işlemiştir. Derin ve üst bir duygu olan aşkı tadan insan her şeyde sevgilisini gördüğü için susamaz, konuşmaktan kendini alıkoyamaz ve konuşur. Hallac’ın başına mâl olan sözleri de aşkın neden olduğu konuşurma



duygusunun neticesidir. Artık onun bulunduğu yer ve sarf ettiği her söz aşka dairedir. Âşık ne söylese söylesin, ağzından aşk kokusu duyulur (Kaval, 2011:121). Bülbül de her ne konuşsa nereye baksa gülü görür, dilinden sadece o dökülür. Bediüzzaman farklı bir perspektiften bülbülün hazin ötüşünün hikmetini şöyle izah etmektedir:

“Meselâ, meşhur bülbül kuşu (Bülbül şâirane konuştuğu için, şu bahsimiz de bir parça şâirane düşüyor. Fakat hayal değil, hakikattir.) gülün aşkıyla maruf o hayvancığı, Fâtır-ı Hakîm istihdam ediyor. Beş gaye için onu istimal ediyor. Birincisi: Hayvanat kabîleleri namına, nebatat taifelerine karşı olan münasebat-ı şedideyi ilâna memurdur. İkincisi: Rahman'ın rızka muhtaç misafirleri hükmünde olan hayvanat tarafından bir hatib-i Rabbanîdir ki, Rezzak-ı Kerim tarafından gönderilen hediyeleri alkışlamakla ve ilân-ı sürür etmekle muvazzaftır. Üçüncüsü: Ebna-yı cinsine imdad için gönderilen nebatata karşı hüsn-ü istikbali herkesin başında izhar etmektir. Dördüncüsü: Nev'-i hayvanatın nebatata derece-i aşka vâsıl olan şiddet-i ihtiyacını, nebatatın güzel yüzlerine karşı mübarek başları üstünde beyan etmektir. Beşincisi: Mâlikü'l Mülk-i Zülcelali Ve'l-cemali Ve'l-ikram'ın bargâh-ı merhametine en latif bir tesbihi, en latif bir şevk içinde, gül gibi en latif bir yüzde takdim etmektir.” (Nursî, Sözlür, 2015, s. 354 – 355)

Hikâyenin ilk kırk beyti temsilî-alegorik bir aşk destanı olup olay bahar mevsiminde bir seher vakti meydana gelmiştir. Baş kahraman bülbül âşığı, gül maşuku temsil etmektedir. Kaz ise anlayışı kıt bir müridi temsil eder. Bilge kişi, olup biten işlerin hikmetini ders veren bir feylesof, şeyh, hocadır. Son yedi beyitte kıssadan şu hissenin çıkarılması istenmektedir: “Bu konuda (gül-bülbül) çok bahisler olmuş ve görüşler ileri sürülmüştür. Ancak bu kavgayı ne gül ne de bülbül duymuştur. Aşk davası söz ile bilinmez. Aşk fetvası için bunlar birer temsildir. Hakikatte bu sözler hep laftır, nefes hazinesini boşa tüketmektir. Ne bülbül musikiden anlar ne de gül onun hastalıklarına ilaçtır. Ey Gâlib! Dirayet erbabı, aşkı inkâr edenleri tartışarak sustururlar. O aşk hâlini bilenler divanelerdir, onunla ilgili söz söyleyenler ise işi bilmeyenlerdir.” Manzum hikâye Gâlib'in; “Yâ Rabbi! Şems-i Tebrîz hakkına aşk neşesiyle nutkumu şeker gibi eyle.” temennisiyle son bulur.

34. Beyit:

وحى حق والله اعلم بالصواب	این نه نجمست و نه رملست و نه خواب
وحى حق : ancak vahy-i ilâhî vü ilhâm-ı Rabbânîdir, والله اعلم بالصواب : Cenâb-ı Allâh-ı Zü'l-celâl şavâba a'lemidir.	این نه نجمست : bu, 'ilm-i nücûm değildir, ve 'ilm-i reml de değildir ve rü'yâ da değildir.

Ya'nî bu taḥkîkât ki lisân-ı gaybdan şâdir olmuş ve Hazret-i Pîr-i dest-gîr efendimiz hazretleri böylece buyurmuşlar. Nücûm u reml ve rü'yâdan olmayıp, ancak ربي عن ربي حدثني قلبی عن ربي ṭarîkından me'hûz rivâyet-i şaḥîḥa-i keşfiyye ve ibâret-i şarîḥa-i yakîniyyedir. وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ ma'nâsını bilenler bu vahyî inkâr etmezler. Ve maḥzâ şer'atı te'yîd ve süllâk-ı ṭarîkatı teşyîd için evliyâyâ ilhâm-ı Rabbânî zuhûrunu men' edip vâdi-i ḥilâfa gitmezler. Ez-cümle العلماء ورثت الانبياء سیررına mazhar-ı zü'l-cenâḥeyn-i zâhir ü bâtın olanlara bâb-ı vahy ü ilhâm hemîşe mekşûf ve erbâb-ı yakîn 'inde ma'rûfdur.

*Gâlib bir iki yumağa şarmış sözünü
Ol Yûsuf-ı pür-bahâya dikmiş gözünü
Ümmîdi bu kim 'azîzlerden âḥır
Ma'dûd edeler taleb-gerândan özünü*

Günümüz Türkçesi: Bu ilim yıldız ilmi veya fal ilmi değildir. Rüya da değildir. Ancak Allah tarafından ilham edilen bir ilimdir. Kerem sâhibi olan Allah mükâfatı çokça verendir. Yani bu tahkikat gayb dilinden doğmuştur, Hazreti Pir Efendimiz de böyle buyurmuşlardır. Bu ilim ancak “Kalbim, Rabbimden konuşur” rivayetinden alınmış sağlam



bir yoldur. “Senin Rabbin bal arısına şöyle vahyetti. Nahl, 16/68; Böylece Allah, kuluna vahyini ilettiler. Necm, 53/10” manasını bilenler bu vahyi inkâr etmezler. Ve yalnız şeriatı doğrulamak ve salıkların yolunu sağlamlaştırmak için evliyaya Rabbani ilhamın görünmesini men edip hilâf yoluna gitmezler. Kısaca “âlimler, nebilerin vârisleridir” sırrınca âlimler onların zahir ve bâtın bilgisine sahip iki kanadının arasında daima ilhama mazhar oldukları aşikâr ve malumdur.

9. Değerlendirme

Yûsuf Sîneçâk, Mevlânâ'nın altı ciltlik Mesnevî'sinden üç yüz altmış altı beyit seçip Cezîretü'l-Mesnevî adlı eserini yazmıştır. Neşe ve tazelik hissi veren bu eseri lâtif bir dille şerh ve beyan etmekle şerbet hâline getirmek Şeyh Gâlib'e nasip olmuştur. Gâlib tevfiği Allah'tan dileyerek ve “Pes her bir beyt-i şerîf, Mesnevî-i Şerîf'de mezkûr olduğuna göre ma'nâsı başka, Cezîre'de ahz olduğuna göre ma'nâsı başka olmak iktizâ ettiğinden nâşî mahalline göre iki vecihden bahs olunur.” diyerek yerine göre Mesnevî'deki, yerine göre Cezîre'deki manaları intihâb ederek şerhe başlamıştır.

Şeyh Gâlib'in *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si* dışında dört Mesnevî şerhi daha bulunmaktadır. Şeyh Gâlib'in yazmış olduğu Mesnevî şerhi bunlar arasında sonuncudur. Bu şerhin farkı, şârihin eseri ele alırken aynı zamanda Farsçayı öğretme gayesinin olmasıdır. Şeyh Gâlib, *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî* nin giriş kısmında Mevlevîliği ve Mesnevî'yi yeni tanımaya başlayanların istifadesine sunduğunu belirtmiştir. Mesnevî'den seçerek yazmış olduğu Farsça beyitlerin kelime veya terkip hâlinde Türkçe karşılıklarını verdikten sonra beyitlerle ilgili açıklamalarda bulunmuş ve özellikle kendi beyitleriyle açıklamalarını desteklemiştir. Şerh yaparken ayet ve hadislerden iktibaslar yapmıştır. Benzetme ve sembollerin yer aldığı sanatkârane bir dil kullanmıştır. Mensur olarak yazılan eserde yer yer şiir, beyit ve mısralar da yer almaktadır. Bu bölümlerden biri de “Der-Beyân-‘Aşk u Mestî”dir. Bu bölüme geçmeden önce müellif “Hulâsa-i kelâm: Peygamber, aşk; din, aşk; Huda, aşktır. Yerin altından semanın üzerine kadar her taraf aşkla doludur. Âşıklık mertebesi, tahkika vusûl ve mümteni'ü'l-husûl olmakla, aşkın geniş muhiti âşıkı ما الانتها الرجوع الي الابتدا : ‘Sonuç, başa dönmek değildir’, cevabının hayretine gark etmiştir.” diyerek her şeyin aşk, her yerin aşkla dolu olduğunu belirtmiştir. Âşıklık mertebesi ve aşkın geniş muhitinin anlaşılmasının oldukça güç, aşk makamının da hayret makamı olduğunu ifade etmektedir. Konunun başlığını yazdıktan sonra; “Bu surh-ı şerîf, aşk u mestî ve harâbî vü şikestî evsâfını ve uşşâk-ı bî-serencâm ahvâlini beyân eder.” diyerek bu bölümde aşk, sarhoşluk, harâbiyet ve kırgınlık vasıfları ile talihsiz âşıkların hallerinden bahsedileceğini belirtir.

SONUÇ

Şerh-i Cezîre-i Mesnevî nin aşkla ilgili olan bölümü, daha önceki bilimsel çalışmalarda istimal edilmeyen yeni bir nüshadan faydalanılarak yeniden okunmuştur. Okuma yapılırken eserle ilgili yapılan önceki çalışmalardan da yararlanılmıştır. Gâlib'in eserinden aşk, sarhoşluk, harâbiyet ve kırgınlığın vasıfları ile talihsiz âşıkların halleri konusunun işlendiği bir bölüm ele alınıp incelenmiştir. Eser incelenip bulgular değerlendirildikten sonra müellifin aşk konusunda şu sonuçlara ulaştığı saptanmıştır:

Aşk; gökyüzünü çatlatacak yeryüzünü titretecek kadar güçlüdür. Denizleri kaynatır, dağları kum gibi savurur. Bu yüzdendir ki aşkın önünde durabilecek bir güç yoktur. Aşkın taze, yumuşak ve cana can hasiyetleri vardır, aşk ferahlatıcı ve iyileştiren bir ilaçtır. Fakat o ilaç için âşığın, derdine sabretmesi, derdini sevmesi gerekir. Maşuka



varmak, çileli ve dikenli bir yoldur âşık için. Bu hâlden ferahlığa ulaşan âşık yeryüzünün en bahtiyarındır. Aşk gücünü "Bir"den alır. Yani kendinden başkasını kabul etmez, "Bir"den başkasına gözü kayarsa o hâl aşk hâli olmaz. Aşkı anlatmak ve şerh etmek imkânsızdır. Çünkü aşkın yüceliğinin karşısında dil ve kalem âciz kalır. Aşk, ucu bucağı olmayan deniz gibidir. Bu denizin bir damlası umut, geri kalanı ise muammadır. Hem derin hem de sırlarla doludur. Bu sırlara vâkıf olmak ise herkesin harcı değildir. Akıl aşkı anlamakta eksik kalır. Çünkü akıl mantık çerçevesinde hareket eder, imkânsızlığı kabul eder. Aşk için ise mümkün olmayan yoktur. O, kendini mantıktan sıyırmıştır. İdrak edilemeyi de ister. Kendisinde yok olmakla var olan aşk hakiki aşktır. Hakiki aşka ulaşan kişi artık eğri bile söylese doğru olur. Mecaza duyulan aşk, üzerine güneş vurulmuş duvara âşık olmak gibidir. Şaşkın kişi, ışığın kaynağını bilmeden sadece yansımaya bakar. Âşık için her şey maşuktur. Aşk da kendisi de bir perdedir. Asıl var ve diri olan maşuktur. Kendisi de ölüdür. Maşukun aşkı, âşık için biriciktir. Sır perdesini aralamıştır. Diğerlerinin görmediğini o görür. İnsan âşık olacaksa hak edecek maşuka âşık olmalı, "çalacaksın inci çal" atasözünde olduğu gibi yolunda ıstıraba değecek olanı bulmalıdır. Âşık her daim diri olan maşuku seçmelidir. Baki olmayan aşk ona sonsuz bir elemden başka bir şey vermeyecektir. Âşık olmayanlar âşığın hâlini sezer ama anlamaz. Çünkü onlar beden ehlidir. Bazı insanlar yaratılıştan beri âşiktir fakat bunu açığa çıkarmaları için "Bir"e dönmeleri gerekir. Âşık, aşkın elinde fırtınada savrulan yaprak gibidir. Maşukunun şevkiyle oradan oraya koşar. 16.yy mutasavvıf şairlerinden Muhyî, *Temsîl-i Şecer* adlı eserinde aşk ehlinin halini dile getiren bir beytinde şöyle der: "Eyâ 'ışk ehli kendüni düşürmegil çürük fikre / Ki 'ışkun evveli müşkil sonu yârla olur tenhâ." 17.yy'ın meşhur mutasavvıflarından Niyâzî-i Mısırî ise: "Âlem anun hüsnünün şerhinde olmuş bir kitâb / Metnin istersen Niyâzî sûret-i insâna bak." diyerek özetle âlemi anlamak için insana bakmak gerektiğini veciz bir dille anlatır. Divan şairi meşhur Fuzûlî de "Aşk imiş her ne var âlemde" diyerek âlemdeki her şeyi aşka bağlar, âlemin mayasındaki unsuru aşksız izah etmenin mümkün olmayacağını vurgular. Şeyh Gâlib ise son söz yerinde: "Ten-perestân eylesinler Ka'be-i cismi tavâf / Genc-i aşkı buldum ol vîrânedan kıldım ferâg" demek suretiyle fani varlık mülkünü kararsız olan dünyada bıraktığını, aşkın sırlarına erdikten sonra bitmez tükenmez bir hazineye malik olduğunu dile getirir. Bu çalışmanın aşk konusunda bundan sonra yapılacak çalışmalara ışık tutmasını temenni eder, adına hatıra sayısı yayımlanan Prof. Dr. Hasan Kavruk hocamıza sonsuz muhabbetlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî. *Keşfü'l-hafâ ve Müzîlü'l-ilbâs amme'stehere mine'l-ehâdis alâ elsinetî'n-nâs*. thk. Abdulhamîd b. Ahmed. b. Yûsuf b. Hindâvî. Mektebetü'l-Asriyye. Cilt I-II. Beyrut 1420/2000. <https://lib.efatwa.ir/43319/1/1>
- Akkuş, Metin (2018). Nefî Dîvânı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0> [erişim tarihi: 27 Aralık 2023].
- Alparslan, Ali (1988). *Şeyh Galib*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Atalay, Mehmet (2022). "Şerh-i Cezîre-i Mesnevî (Şeyh Gâlib)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serh-i-cezire-i-mesnevi-seyh-galib>. [erişim tarihi: 27 Aralık 2023].
- Atasert, Erhan (2022). *İlahi Aşkın Kökenleri ve Yunus Emre'nin İlahi Aşkı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Avşar, Ziya (2007). "Mevlânâ'nın Rubailerinde Müteal Aşk". *Marife* (3): 91-103.



- Aydın, Fatma (2019). *Abdülmecid Sivasî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî (İnceleme- Karşılaştırmalı Metin)*. Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Ayvazoğlu, Beşir (1999). *Güller Kitabı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bankır, Malik (2005). "Te'lif ve Tercüme Bir Eser: Şerh-i Cezîre-i Mesnevî". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Şinasi Tekin Özel Sayısı* (27): 155-168.
- Cebecioglu, Ethem (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Anka Yay.
- Çoban, Ali (2022). "Şerh-i Cezîre-i Mesnevî (Şeyhî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serh-i-cezire-i-mesnevi-tees-4>. [erişim tarihi: 27 Aralık 2023].
- Doğan, Muhammet Nur (hzl.) (2002). *Hüsn ü Aşk*. İstanbul: Ötüken Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10711,seyhgalibhusnuaskmuhammetnurdoganpdf.pdf?0> [erişim tarihi: 27 Aralık 2023].
- Doğan, Muhammet Nur (Hzl.) (2011). *Şeyh Galib Hüsn ü Aşk (Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar)*. İstanbul: Yelkenli Yayınevi.
- Ergun, Sadettin Nüzhet (1932). *Şeyh Galib*. İstanbul.
- Esrar Dede, (Hzl. İlhan Genç) (2000-2018). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye,*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57762,tezkire-i-suara-yi-mevleviyyepdf.pdf?0> [erişim tarihi: 27 Aralık 2023].
- Gazzâlî, Ahmed (2005). *Aşkın Halleri - Sevanühü'l Uşşak*. (Trc. Turan Koç ve M. Çetinkaya) İstanbul: Gelenek Yayınları.
- Güleç, İsmail (2004). "Türk Edebiyatında Cezîre-i Mesnevî Şerhleri". *Osmanlı Araştırmaları: The Journal of Ottoman Studies* (24): 159–179.
- Günyeli, Özlem Özgür (2019). *Meknâ Efendî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Kadioğlu, İdris (2023). "Abdullah Bosnevî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'sindeki Dinleme İle İlgili Bölümün İncelenmesi". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* (75): 101-130. <https://doi.org/10.32925/tday.2023.97>
- Kadioğlu, İdris (Hzl.) (2016). *Muhyî, Temsîl-i Şecer*. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Kalkışım, M. Muhsin (1994). *Şeyh Gâlib Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kalkışım, M. Muhsin (2010). "Şeyh Gâlib". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 39. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 54-57.
- Kanar, Mehmet (2019). *Farsça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karabey, Turgut, V. Mehmet, A. Mehmet (1996). *Şerh-i Cezîre-î Mesnevî*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kavaklı, Şekere (2004). *Şeyh Galib Divânı'nın Dinî ve Tasavvufî Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Kaval, Musa (2011). "Mesnevî'de Aşk ve Âşık". *Ekev Akademi Dergisi* (49): 117-128.
- Kavruk, Hasan (2011). *Malatyalı Niyazi-i Mîsrî Hayatı-Sanatı-Eserleri ve Divan-ı İlahiyat Türkçe Şiirler-Sözlük*. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kılıçarslan, Orhan (2022). "Şerh-i Cezîre-i Mesnevî/ Leme'ât-ı Bahri'l-Ma'nevî Şerh-i Cezîre-i Mesnevî (İlmî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serh-i-cezire-i-mesnevi-leme-at-i-bahri-l-ma-nevi-serh-i-cezire-i-mesnevi-ilmî>. [erişim tarihi: 27 Aralık 2023].
- Mengüç, Hilal Tuğba (2005). *İlmi Mehmed Dede'nin Cezire-i Mesnevî Şerhi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi.



- Mum, Cafer (2022). "Dîvân (Şeyh Gâlib)". Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-seyh-galib-tees-1783>. [erişim tarihi: 27 Aralık 2023].
- Mum, Cafer (2022). "Hüsn ü Aşk (Şeyh Gâlib)". Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/husn-u-ask-seyh-galib>. [erişim tarihi: 27 Aralık 2023].
- Nursî, Bediüzzaman Said (1990). *Risâle-i Nûr Külliyyatından Sözler*. İstanbul: Envâr Neşriyat.
- Okay, Orhan – Ayan, Hüseyin (Hzl.) (1992). *Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Okçu, Naci (1993). *Şeyh Galib (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli ve Divânının Tenkidli Metni)*. 2 cilt. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0> [erişim tarihi: 27 Aralık 2023].
- Okçu, Naci (hzl.) (2013). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özkan, Mustafa (1996). "Gül ü Bülbül". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Pala, İskender (2020). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sevimli, Erdem (2022). "Şerh-i Manzûme-i Cezire-i Mesnevi (Bosnevî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serh-i-cezire-i-mesnevi-tees-5>. [erişim tarihi: 27 Aralık 2023].
- Sinan Nizam, B. (2010). "Divan Şiirinin Alegorik Âşik ve Maşuklarından Gül ü Bülbül", *Turkish Studies*, vol. 5/3, s. 462-478.
- Şeyh Gâlib (1252). *Dîvân*. Mısır: Bulak Matbaası.
- Şeyh Gâlib Mehmed Es'ad Dede. *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi. Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları. H293. v. 147b-160a.
- Uludağ, Süleyman (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Usluer, Fatih (2020). "*Şeyh Gâlib, Mehmed*". Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <https://tees.yesevi.edu.tr> [erişim tarihi: 20.12.2023].
- Uysal Bozaslan, Seda (2016). *Abdülmeccid Sivasî'nin Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'si (Metin-İnceleme) ve Yûsuf-ı Sîneçâk'ın Cezîre-i Mesnevî'sinin Türkçe Şerhleri (Karşılaştırma-Sadeleştirilmiş Ortak Metin)*. Doktora Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Yağcıoğlu, Songül (2022). "Aynü'l-Füyûz (Cevrî, İbrâhîm Çelebi)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/aynu-l-fuyuz-cevri-ibrahim-celebi>. [erişim tarihi: 27 Aralık 2023].
- Zavotçu, Gencay (1997). *Türk Edebiyatı'nda Gül ve Bülbül Mesnevileri (Mukayeseli Çalışma) C I-II*, Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- Fars Edebiyatı: <https://ganjoor.net/> [erişim tarihi: 27 Aralık 2023]
- Hadis Kaynakları: <https://lib.efatwa.ir/> [erişim tarihi: 27 Aralık 2023]
- Kubbealtı Lügati: <http://www.lugatim.com/> [erişim tarihi: 27 Aralık 2023]
- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali: <https://www.kuranmeali.com/index.php/> [erişim tarihi: 27 Aralık 2023]
- Mevlânâ, Mesnevî: <https://ganjoor.net/moulavi> [erişim tarihi: 27 Aralık 2023]
- Osmanlıca Sözlükler: <https://www.osmanlicasozlukler.com/> [erişim tarihi: 27 Aralık 2023]
- TDV İslâm Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/> [erişim tarihi: 27 Aralık 2023]
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/> [erişim tarihi: 27 Aralık 2023]
- Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü: <https://tees.yesevi.edu.tr/> [erişim tarihi: 27 Aralık 2023]
- Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü: <https://teis.yesevi.edu.tr/> [erişim tarihi: 27 Aralık 2023]

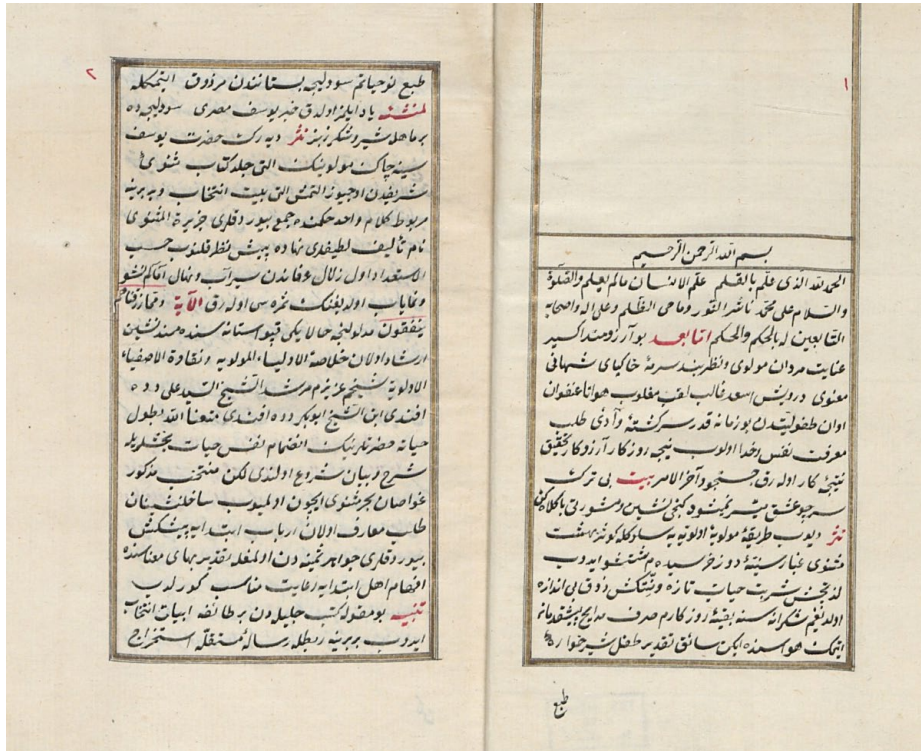


Arap Edebiyatı: <https://www.arabehome.com/poetry/> [erişim tarihi: 27 Aralık 2023]

KISALTMALAR

Ar. : Arapça
Fa. : Farsça
ŞCM: Şerh-i Cezîre-i Mesnevî
T. : Türkçe
TSMK: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

EKLER (EL YAZMA NÜSHADAN [TSMK, H293] ÖRNEK SAYFALAR)

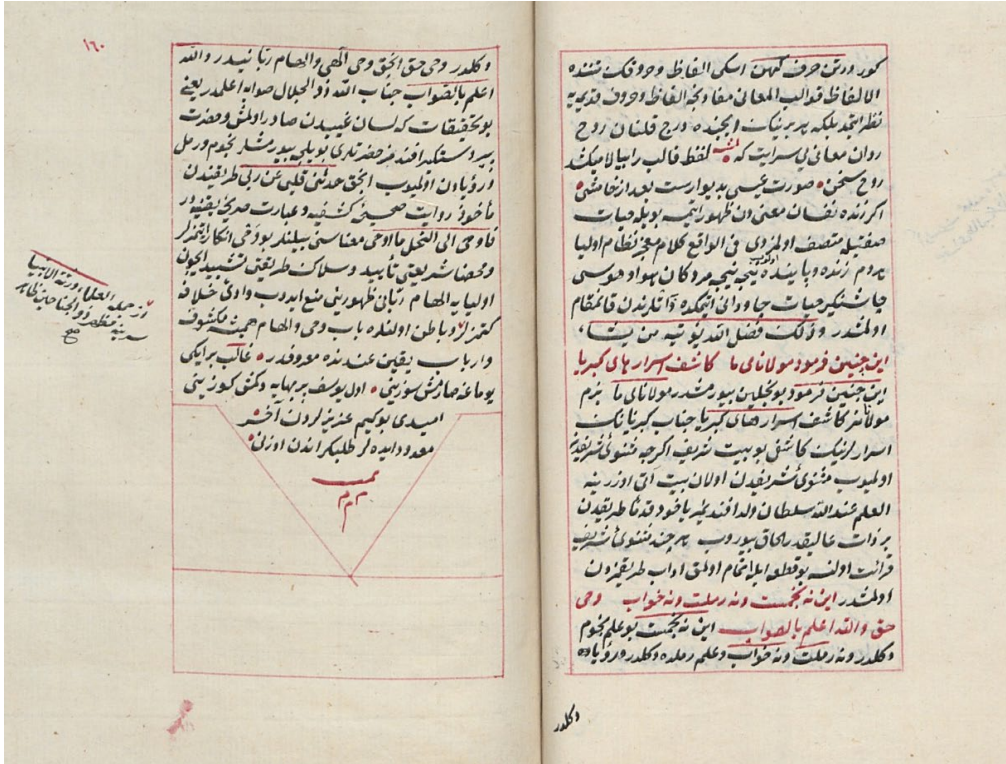


EK-1, ŞCM, Baş (TSMK, H293, v. 1b-2a)





EK-2, ŞCM, Der-Beyân-ı 'Aşk u Mestî (TSMK, H293, v. 147b-148a)



EK-3, ŞCM, Son (TSMK, H293, v. 159b-160a)

